

ГОДИШНИК
НА ШУМЕНСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ
„ЕПИСКОП КОНСТАНТИН ПРЕСЛАВСКИ”

Т.ХХ В 5

ПРИРОДНИ НАУКИ

МЕТОДИКА

ANNUAL

OF KONSTANTIN PRESLAVKY
UNIVERSITY, SHUMEN

VOL. XX B 5

FACULTY OF NATURAL SCIENCES

Университетско издателство
„Епископ Константин Преславски”
2010

Настоящият годишник съдържа доклади, изнесени в секция „Методика” на годишната научна конференция на Факултета по природни науки 2009 г.

Ред. Колегия:

доц. д-р Петикка Галчева

доц. д-р Кольо Вачков

доц. д-р Лада Антонова

ISSN 1311-834X

© Шуменски университет, Факултет по природни науки

© Университетско издателство „**Епископ Константин Преславски**”,
2010

СЪДЪРЖАНИЕ

<i>Петинка Р. Галчева, Антоанета Ив. Хинева, Кольо В. Вачков</i> – ВЪЗМОЖНОСТИ ЗА ПОВИШАВАНЕ ПОЗНАВАТЕЛНИЯ ИНТЕРЕС НА УЧЕНИЦИТЕ В ОБУЧЕНИЕТО ПО “ЧОВЕКЪТ И ПРИРОДАТА” 5. КЛАС	5
<i>Лада П. Антонова</i> – СВОЙСТВОТО ВАЛЕНТНОСТ В КОНТЕКСТА НА НОВОТО УЧЕБНО СЪДЪРЖАНИЕ ПО ХИМИЯ ЗА 7 КЛАС	18
<i>Янка Банева, Силвия Бончева</i> – ЗА БАЛАНСА МЕЖДУ ФРОНТАЛНИЯ ЕКСПЕРИМЕНТ И ФИЗИЧНИЯ ПРАКТИКУМ	27
<i>Даниела Кръстева Илиева-Димова</i> – ПРОГРАМА ЗА ИЗВЪНКЛАСНО ОБУЧЕНИЕ ПО ИНТЕРДИСЦИПЛИНАРНОТО НАПРАВЛЕНИЕ „АСТРОНОМИЯ-АРХЕОЛОГИЯ” (прогимназиален етап)	32
<i>Росица Владева, Пенка Русева</i> – НОВИТЕ УЧЕБНИЦИ ПО ГЕОГРАФИЯ И ИКОНОМИКА ЗА VII КЛАС	42
<i>Милена И. Цанкова, Ивелин Г. Иванов</i> – РОЛЯТА НА КОМПЮТЪРНИТЕ ЗНАНИЯ И УМЕНИЯ В ПРОФЕСИОНАЛНАТА ПОДГОТОВКАТА НА СТУДЕНТИТЕ-БЪДЕЩИ НАЧАЛНИ УЧИТЕЛИ	57
<i>Нели Ст. Димитрова, Милена И. Цанкова(Божкова)</i> – МОДЕРНИЗАЦИЯ НА УЧЕБНИЯ ПРОЦЕС ЧРЕЗ ИНТЕГРАЦИЯ МЕЖДУ МЕТОДИКАТА НА ТЕХНОЛОГИЧНОТО ОБУЧЕНИЕ И МЕТОДИКАТА НА ПРИРОДОЗНАНИЕТО ПРИ ОБУЧЕНИЕТО НА СТУДЕНТИ	65

Милена И. Цанкова, Нели Ст. Димитрова –
**ВЪЗМОЖНОСТИ ЗА ИНТЕГРАЦИЯ НА
ПРЕДМЕТИТЕ ИЗУЧАВАЩИ ПРИРОДАТА И
ДОМАШЕН БИТ И ТЕХНИКА В НАЧАЛНОТО
УЧИЛИЩЕ**71

Нели Ст. Димитрова – **МОТИВАЦИЯТА КАТО ФАКТОР
ЗА РАЗВИТИЕ НА ЛИЧНОСТТА**78

Нели Ст. Димитрова – **ПРИЛОЖЕНИЕ НА
СЪВРЕМЕННИ ПОДХОДИ ПРИ ОБУЧЕНИЕТО НА
СТУДЕНТИТЕ**84

Катя Георгиева, Васил Георгиев, Върбан Москов –
**ПРЕВРЪЩАНЕ НА МЕСТНИТЕ КУЛТУРНИ ПРОЯВИ
В РЕСУРС И ПРОДУКТ ЗА ТУРИЗМА** 90

Катя Георгиева, Васил Георгиев – **МЕТОДИКА ЗА
ПРЕВРЪЩАНЕ НА КУЛТУРНИТЕ ПРАЗНИЦИ В
ТУРИСТИЧЕСКИ ПРОДУКТ** 98

ВЪЗМОЖНОСТИ ЗА ПОВИШАВАНЕ ПОЗНАВАТЕЛНИЯ ИНТЕРЕС НА УЧЕНИЦИТЕ В ОБУЧЕНИЕТО ПО “ЧОВЕКЪТ И ПРИРОДАТА” 5. КЛАС

Петинка Р. Галчева, Антоанета Ив. Хинева,

Кольо В. Вачков

ШУ "Еп.Константин Преславски", ул. "Университетска" 115,

e-mail: pgalcheva@abv.bg, МГ "Д-р П.Берон"- гр.Варна

Резюме: В последните години в българското образование се наблюдава занижен интерес към природните науки и в частност към химията. Ето защо проблемът за формиране на познавателни интереси, а оттук и развитие на заложите и личностните качества на ученика е изключително актуален.

В статията се обосновава необходимостта и се предлагат технологии за целенасочено формиране и развитие на познавателните интереси на учениците в обучението по "Човекът и природата" 5. клас

Abstrakt: During the recent years there is seen lowered interest in science and, in particular, in chemistry in the Bulgarian education. Therefore, the problem of forming cognitive interests, hence, the development of talents and personal qualities of students is extremely topical.

The article states the need and suggests available technologies for purposeful formation and development of students' cognitive interests in studying "Man and Nature", 5th grade.

Keywords: cognitive interest, didactic technologies

Актуална задача, която стои пред съвременното училище е намирането на пътища за формиране и развитие познавателните интереси на ученика, личността на който е в центъра на образователния процес, тъй като именно интересът към

познавателна дейност, възпитан в училище, впоследствие става основа за развитие на неговите способности.

Познавателният интерес се характеризира като “сложно отношение на ученика към предметите и явленията, в което е изразен стремежът му към сериозно и задълбочено изучаване и опознаване на съществените им свойства”. [1]

В процеса на обучение познавателният интерес се проявява в отношението на обучаваните към ученето и в желанието им да се включат в различни познавателни дейности. Наличието на познавателни интереси у учениците съдейства за повишаване на тяхната активност по време на урока, за подобряване качеството на усвоените знания, за формиране на положителни мотиви за учене и активна жизнена позиция, което от своя страна води до повишаване ефективността на процеса на обучение. Възможностите за целенасочено формиране на познавателни интереси трябва да бъдат добре познати на учителите, тъй като именно познавателната мотивация е необходимо условие за успешна учебна, а в бъдеще и професионална дейност. Отчитайки факта, че мотивите на учениците за учене се формират на база техните потребности и интереси (потребност → интерес → мотив), учителят трябва да насочи своите усилия към създаване и развитие на познавателни интереси у обучаваните.

Познавателният интерес има своя специфика на различните етапи от възрастовото развитие на учениците, но при всички случаи по-ранното му формиране е гаранция за по-успешни резултати от учебно-възпитателната работа. [1] Затова се насочихме към търсене на пътища за повишаване интереса на учениците към природните науки най-общо и към химията в частност в един по-ранен етап на изучаването им – в учебния предмет “Човекът и природата” 5. клас. [2]

Проучването на методическата литературата по проблема показва, че интерес се проявява както към учебното съдържание, така и към организацията на познавателната дейност. [1,3] Съществуват различни методи и прийоми, които позволяват учебното съдържание да окаже влияние на формирането и развитието на познавателните интереси на учениците. Според нашите наблюдения интерес предизвиква и поддържа учебен

материал, който е нов, непознат, носи елемент на занимателност, впечатлява учениците и ги заинтригува. Затова включването в учебното съдържание на интересни и любопитни факти и забавни ситуации винаги предизвиква засилен интерес и активност от страна на учениците. Трябва да се има пред вид обаче, че неоправдано честото използване на прийоми, свързани със занимателната страна на изучавания материал може да доведе до съвършено противоположни резултати, поради което с тях не трябва да се прекалява. Учебното съдържание може да стимулира интереса и чрез включване на исторически сведения, свързани с откриване на изучавани обекти или явления и на богати в емоционално отношение епизоди от живота на учени, а също така и чрез свързването му с живота и практиката. Затова е важно при изучаване на всяка тема да се подбират такива примери, задачи и допълнения, с които човек се сблъсква в своето ежедневие. Те могат да бъдат както битови, така също и близки до увлеченията и проблемите на самите ученици. Всички тези съдържателни възможности ние използвахме целенасочено в тригодишната си работа с петокласниците, но те не са обект на представяното изследване.

Целта на предлаганата разработка е да покаже възможностите за развитие на познавателния интерес в процеса на обучение по “Човекът и природата” 5. клас, чрез използване на разнообразни педагогически технологии. В работата не включваме всички методи и организационни форми, използвани от нас в хода на педагогическия експеримент, а само тези, които предизвикаха най-голям интерес и желание за работа у учениците.

“Човекът и природата” като учебен предмет има своите дидактически особености, отличаващи го от другите предмети в училищния курс. Той е интегрален предмет, който представлява система от обобщени знания за неживата и жива природа. Основната му задача е формиране у учениците на цялостна представа за света, която постепенно да се обогатява и конкретизира с натрупването на нови факти и понятия. От друга страна “Човекът и природата” е “вход” в различните науки: астрономия, физика, химия, биология, екология, а чрез него

учениците получават и първоначална представа за съответните учебни предмети.

Усвояването на знания в интегралния предмет изисква висока степен на обобщеност. По-малките ученици правят обобщения на ниво елементарни представи и понятия и могат да обобщават само тези признаци, които са осъзнати от тях. Затова при избора на методи за повишаване на интереса им се спряхме на моделирането. “Моделирането е процес на създаване и изследване на модела, с цел да се получат нови знания за изследвания обект.” [4] За да изготвят точни модели учениците трябва да са овладели много добре учебното съдържание и да познават същността и особеностите на моделираните обекти и процеси. “Прилагането на този метод позволява превръщането на всеки сложен, недостъпен за изучаване обект или процес в познаваем.”. [3] Самото моделиране носи елемент на занимателност, заинтригува учениците, предизвиква положително емоционално състояние и засилва интереса им. Крайният резултат от извършваната дейност е изява на творческото въображение и собствения замисъл. При анализа на моделите се установява степента на възприемане и осмисляне същността на моделирания обект или явление. Като критерии за поставяне на оценка и стимулиране желанието на учениците за работа предварително определяме: точност при създаване на модела; съотношение между частите му; пълнота /изчерпателност на елементите/; естетическо изпълнение. При изучаване на физичния модул учениците изготвиха модели на Слънчевата система. Разнообразието от материали, интересните решения и огромното желание, с което бяха изготвени моделите ни даде основание да продължим работата в тази насока. Следващите стъпки бяха изготвяне на космически картички, а по-късно - Коледни картички, свързани с физични процеси – топене, изпарение и др. Голяма познавателна стойност имат моделите отразяващи взаимодействието между човека и природата. Затова в химичния модул учениците моделираха процеси, които стоят в основата на замърсяването на околната среда - киселинен дъжд и неговите последствия и парников ефект, а в биологичния –

растителна и животинска клетки, храносмилане в отделните части на храносмилателната система, пушеща машина и др.

За да активизира познавателната дейност на учениците и да стимулира тяхната мотивация за учене съвременната дидактика се обръща към игровите форми на обучение. Създаването на игрови ситуации внася разнообразие и емоция в учебната дейност, развива познавателната активност, наблюдателност, внимание, памет, мислене, поддържа интереса към изучаваното, развива творческото въображение, образното мислене, сменя умората, тъй като играта прави процеса на обучение занимателен. [5, 6, 7]

Използването на дидактически игри в обучението по “Човекът и природата” в 5. клас се оказва много подходящо за активизиране на учениците в хода на учебния процес, както и за осъществяване на приемственост между началната и средна степен на обучение. Наблюденията ни показаха, че използването им дава особено добри резултати в класовете, в които преобладават ученици с неустойчиво внимание, понижен интерес към предмета, за които природните науки са скучни и трудни. Дидактическите игри, които използвахме в работата с петокласниците, са съобразени с учебното съдържание, вида на урока и особеностите на класа. Част от тях са заимствани от опита на други учители, друга част от методически пособия, а някои са създадени от нас. Но всички те се харесват на учениците, които с желание участват в тях.

При изучаване на физични процеси използваме игра на асоциации - класът се разделя на групи и всяка група представя чрез пантомима физичен процес - топене, втечняване, изпарение, топлинно движение. Останалите трябва да познаят процеса и да коментират представянето. Друга игра, която може да се използва за затвърдяване на знанията е ”Не прекъсвай верижката”. При нея учителят задава началото на фразата, а ученикът трябва да продължи директно или като използва свързващите думи “защото”, “следователно”, “но”. След това всичко казано се повтаря и продължава следващият ученик. Този, който не може да продължи верижката отпада от играта. Друга подобна игра е “Продължи реда”. Тя има състезателен характер. Класът се

разделя на групи, всяка група се изтегля плик , в който има листчета с термини и наименования. За определено време учениците трябва да открият закономерността, която ги свързва и да добавят други примери. Печели групата, която е написала най-много примери. Разновидност на тази игра е “Открий излишните”, при която се подхожда по обратния път, търсят се примери, които не отговарят на свързващата останалите закономерност. За затвърдяване на изучените понятия в края на всеки раздел организираме игра на принципа на “Минута е много”. Игровият елемент присъства и в състезанията за решаване на кръстословици или подреждането на пъзели с подходящо учебно съдържание.

Повишаване на интереса предизвиква и самостоятелната работа по групи, при която се осъществява връзка на теоретично изучавания материал с практиката. Така например при изучаване на смеси поставяме на учениците задача за самостоятелна работа - да подготвят смес за сладки от брашно, вода, яйца, захар. Сместа да се раздели на 3 части, като към първата се прибави амонячна сода, към втората сода за хляб, а към третата ванилия. Готовите сладки се сравняват по външен вид, вкус, мирис. В биологичния модул една от поставените задачи беше да наблюдават начина на хранене на домашните си любимци или на птици и животни на улицата, след което да представят събраната информация в съответния урок.

Особено подходящи за показване връзката между отделните науки и учебни предмети и за стимулиране интереса на петокласниците се оказаха интегралните и интердисциплинарни уроци. Така при изучаване на физичния модул проведохме интердисциплинарен урок, който илюстрира възможността за осъществяване на връзка между астрономия, музика и изобразително изкуство. На фона на музика, звучала в Космоса учениците рисуваха и моделираха космически обекти. При изучаване на въздух се проведе урок “Замърсяване на въздуха от автомобилите”. Той беше предшестван от предварителна самостоятелна работа по групи. Една част от учениците проучиха броя и вида автомобили, преминаващи през оживени кръстовища и сравнително тихи улици, друга група се информира за

количеството гориво, което ползват различни видове автомобили, трета група – за вредните емисии, които автомобилите отделят, а четвъртата група имаше за задача да събере дъждовна вода от различни райони на града - в близост до кръстовища, промишлени предприятия и бензиностанции, след което в хода на урока нейният характер беше проверен с лакмус и се направи извод бил ли е дъждът киселинен или не. В края на годината под формата на ролева игра с петокласниците беше проведен урок-пътешествие “По следите на синьото богатство”, в който използвайки знанията на учениците за свойства на водата и на водните разтвори, кръговрата на водата в природата и ролята ѝ за живите организми се осъществи междупредметна връзка физика-химия-биология. Сценарият на урока е представен в Приложение 1.

След като предположихме, че познавателният интерес е важен фактор за подобряване резултатите от обучението и определящ мотив за учебната работа на ученика, много важно беше да проследим неговите проявления, признаците, по които можем да съдим за наличието му, както и технологиите, с помощта на които той се формира и поддържа. Един от методите за педагогическо изследване на познавателните интереси, които използвахме е наблюдението. Този метод дава достатъчно убедителна информация за формирането и характерните особености на познавателния интерес.

В хода на наблюдението проследихме:

- как се приемат допълнителните задачи и новите идеи – с готовност или безразличие;
- проявяват ли самоинициатива учениците;
- как се изпълняват задачите – самостоятелно или по указание;
- какъв е резултатът от изпълнението – проявени ли са оригиналност, творчество.
- какви са емоционалните реакции - радости или разочарование, обмен на мнения със съседите, творчески шум и др.

Друг метод, който използвахме, е анкетиране. За петокласниците ние използвахме следната анкета:

- Затруднява ли Ви учебното съдържание по Човекът и природата?

- Кои учебни предмети са ви интересни? Подредете ги в реда на предпочитане. Обяснете, защо са ви интересни.
- Създават ли у Вас използваните методи на преподаване и учене по-голям интерес към учебния предмет?
- Кои от използваните методи Ви допаднаха най-много?
- Харесва ли Ви да участвате в игри по време на урока?
- Коя информация получавана по време на урока Ви е интересна? (свързаната с живота, историческият материал, забавните ситуации, любопитните факти, друга).
- Желаете ли да продължим и през следващата учебна година да изучаваме предмета с помощта на нетрадиционни методи?

Проведената диагностика чрез наблюдение и анкетиране, както и анализът на устните отговори и писмените работи на учениците, ни дава основание да твърдим, че създаването на условия за формиране на познавателен интерес, целенасочената и системна педагогическа дейност за неговото развитие, стимулират творческите способности на учениците, тяхната самостоятелност и отговорност и повишават качеството на придобитите знания и умения.

Литература:

1. **Щукина Г.И.** *Актуальные вопросы формирования интереса в обучении*, М., Просвещение, **1984**
2. **Максимов М., С.Бенева, С. Китанова** *Човекът и природата – 5. клас*, „Булвест 2000”, С., **2007**
3. **Десев Л.** *Психология на учебния процес*, ЦИУУ, С., **1993**
4. **Ангелова В., З. Малчева, Л. Генкова** *Методика на обучението по химия*, Университетско издателство, С., **1994**
5. **Армутлийска Д.**, Игрите в квалификационни процес на педагогическите кадри, *Педагогика*,(2), **1991**
6. **Гайслер К., Хеге М.**, Методи в педагогиката на групите. Ролева игра, *Компас*, (5,6), **1995**
7. **Костова З.** *Как да учим успешно. Иновации в обучението*, “Педагог б”, С., **1988**

Приложение №1

Сценарий на урок “По следите на синьото богатство”

Учител: Всеки човек, независимо от възрастта си обича да пътешества. Днес ние ви каним на пътешествие. Преди да се отправим на път ни предстои да си изясним каква е целта на това пътешествие. На дъската са подредени изготвените от вас при изучаване на темите “Небесни тела” и “Вода и водни разтвори” постери на тема “Водата в Слънчевата система” и земния глобус. Помислете и отговорете къде ще пътешестваме?

Наистина днес ще пътуваме в света на водата. Ще разширим и обобщим вашите знания за агрегатните състояния на водата, свойствата ѝ, топлинните процеси, свързани с нея, ще поговорим за използването и опазването на водата от човека.

Да си представим, че това е маршрутът, който ще следваме (*демонстрира се карта на пътешествието*), ние сме седнали на кораба, вие ще сте пасажери, а аз - капитан. Щурман ще бъде Щурманът ще показва маршрута на нашето пътешествие и ще ми помага. Нека вашите тетрадки се превърнат в корабни дневници, в които ще отразявате етапите на пътешествието и това, което ще научавате при всяка спирка на кораба

Нека започнем с воденето на корабния дневник.

(Учителят предлага в тетрадките да се запише темата на урока).

По следите на синьото богатство

Учител - капитан: Отправляме се на пътешествие.

Щурман: Капитане, на хоризонта е **морето на знанията**

Учител - капитан: Съобщението е прието. Отбелязваме в корабните дневници първия етап на пътешествието: Море на знанията. Необходимо е да го преодолеем и колкото по-бързо, толкова по-добре. За целта е необходимо да отговорите на следните въпроси:

- Какъв е съставът на чистата вода?
- В какви агрегатни състояния се среща водата?

- Каква особеност на водата се проявява между 0 и 4 градуса?
- Каква е температурата на кипене на водата?
- Кои процеси се извършват когато водата достигне температурата си на кипене?
 - Каква е температурата на замръзване на водата?
 - Кои процеси протичат при това?
 - Има ли цвят, вкус и мирис чистата вода?
 - Какви промени могат да се извършват с водата?
 - Какви видове водни разтвори съществуват?

(Тук в зависимост от класа могат да се включат и допълнителни въпроси, или да се променят някои от предложените)

Обръща се внимание на глобуса и се поставя въпроса:

- Защо нашата планета е синя?
- Защо е нужна водата на човека?

Ученик: Водата присъства във всяка клетка на човешкия организъм. При маса на човека 80 кг, водата съставлява 40 литра. Загубата на вода от организма е по-опасна от глада. Без храна човек може да преживее повече от месец, без вода той ще загине за няколко дни. За целия си живот човек употребява 75 тона вода. Обяснявайки влиянието на водата върху здравето на човека, Луи Пастър казвал: «80 % от своите болести ние изпиваме».

Учител – капитан: Недостигът на вода в някои региони е научил хората да я ползват изключително пестеливо. В същото време потреблението на вода в съвременните домове остава твърде голямо.

Демонстрира се таблица с информация за разхода на вода в домакинството и промишлеността.

Таблица 1. Разход на чиста вода

В бита	В промишлеността за производство на 1 кг
За пиене –около 2л	Захар – 440 л
За душ – 15-20л/ мин	Хартия – 250 л
За вана 150 л	Стомана – 150 л
За миене на ръце 6-8 л	Синтетични влакна – 4000 л
За миене на зъби 6-8 л	

За пране – 100л	
Лошо затворен кран – 500л	

Учител – капитан: Можем ли да губим чистата вода безогледно?

Отговор на задача дадена предварително за самостоятелна работа: Да се провери загубата на вода в къщи в следните два случая:

1. Водата непрекъснато капе (проследява се за колко време се пълни чаша с определен обем).

2. Водата тече на тънка струйка (условието е същото).

Резултати от измерването:

1. въпрос

1 чаша се пълни за 20 минути.

За 1 час загубата на вода е 750 мл.

За 1 денонощие - 18 л.

За 1 седмица - 126 л.

За 1 месец - 540 л.

2. въпрос

1 чаша се пълни за 2 минути.

За 1 час загубата на вода е 7,5 л.

За 1 денонощие - 180 л.

За 1 седмица - 1260 л.

За 1 месец- 5400 л.

Щурман: Ние преодоляхме морето на знанията. Държим курс към острова на творчеството.

Капитан - учител: Като втори етап от днешното пътешествие отбележете в дневника: Остров на творчеството.

Тук учителят включва стихотворение или кратък разказ и песен, в които има термини имащи отношение към водата – мъгла, лед, сняг, снежинки, езеро, река, море океан и др. Учениците слушат и записват в корабните дневници термините, които откриват, след което се обсъжда с кои свойства на водата или с коя част от кръговрата ѝ са свързани.

Щурман: Корабът държи курс направо. Капитане, струва ми се, че ни очакват неприятности. Попаднахме на подводни рифове.

Капитан - учител: Съобщението е прието. Отбелязваме в дневниците следващата спирка – Подводни рифове. За да се спасим от потъване трябва да се справим успешно със следващата задача. *(Тук се използва забавен елемент-задачата е в бутилка)*

Задачата е под формата на диктовка. Учениците трябва да допълнят липсващите думи и изрази.

- 1) Реките, езерата и моретата влизат в състава на _____.
- 2) _____ - това е водната обвивка на Земята.
- 3) Прозрачност, цвят, мирис – това са _____ свойства на водата.
- 4) Водата е _____ вещество.
- 5) В _____ природата постоянно се извършва _____ водата.
- 6) Водата е добър _____ на други вещества.
- 7) Според съвременните представи животът се е зародил _____ среда.
- 8) Твърдо, течно, газообразно – това _____ състояния на водата.
- 9) Водата заемае _____ част от сушата.
- 10) Примесите във водата може да се определят по външни _____.

Капитан - учител: Щурман! Морето се развълнува! Да не ни настигне буря! Вземете курс към някой тих залив!

Щурман: Държа курс към залива! На хоризонта е заливът "Промислена зона". Не забравяйте за корабните дневници. Отбележете следващата спирка .

Капитан- учител: Ученици, водата в залива е оцветена в червено-кафяво. В нея плуват различни отпадъци и мъртви риби. На какво може да се дължи това? Какви източници на замърсяване на водата може да назовете?

Ученик: Много от отпадните води изхвърляни от предприятията съдържат вещества, които са опасни за животинския и растителен свят и за самия човек.

Следва кратък разказ за замърсяване на световния океан с нефтопродукти и ефекта върху водната флора и фауна подготвен от ученик като самостоятелна работа и илюстрация на казаното с презентация или постер.

Капитан-учител: Какви методи за очистване на водата познавате?

Учителят допълва с достъпна за учениците информация. След това учениците представят предложения за икономия на вода в бита, които са изработили по групи предварително .

Капитан-учител: Нашето пътешествие приближава към своя край. Подхождаме към пристанището. За да слезете от кораба на сушата трябва да изпълните самостоятелната работа, която сме ви подготвили (*Задачата на всеки е да представи по избран от него начин кръговрата на водата в природата на раздадени от учителя картончета. Обсъждането на самостоятелните работи се извършва следващия час. Друга възможност е тестова проверка*).

Пътешествието ни приключи. Благодаря ви за това, че с интерес участвахте в приключенията и достойно се проявихте в неочакваните ситуации. За домашна работа ви предлагаме да напишете приказка, да измислите гатанка или стихотворение за водата и нейните превръщания.

СВОЙСТВОТО ВАЛЕНТНОСТ В КОНТЕКСТА НА НОВОТО УЧЕБНО СЪДЪРЖАНИЕ ПО ХИМИЯ ЗА 7 КЛАС

Лада П. Антонова

ШУ «Епископ Константин Преславски»

Резюме: Разработката е посветена на определението за свойството «валентност» в съдържанието на новите, одобрени от МОН, учебници за 7. клас. Обсъдени са съдържанието и структурата на определението и е показано, че то е тясно и не включва всички използвани примери. Дискутиран е и въпросът за необходимостта от прилагане на знанието за валентност при обясняване на по-сложни химични формули.

Abstrakt: The paper is devoted to the definition of the property “valence” in the content of the new, approved by the Ministry of Education and Science, textbooks for 7th class. The content and the structure of the definition have been discussed, and it has been disclosed that this definition is a particular one and doesn't include all presented examples. The question related to the necessity to apply the knowledge about valance when explaining more complex chemical formulas has also been discussed.

Key words: valence, chemical formula, simple substance, chemical compound

През учебната 2008 – 2009 г. в изпълнение на поэтапно въвежданите нов учебен план и нови програми за СОУ по учебния предмет «Химия и опазване на околната среда» бяха одобрени от МОН и разпространени в училищната мрежа три нови учебника за 7. клас [1,2,3]. Използването им през изтеклата година разкри определени трудности при методическата разработка на част от темите. Оказа се, че въпросните текстове от съдържанието са напълно аналогични в трите учебника и индивидуален авторски прочит на практика липсва. Точно такава е положението при важната урочна тема «Валентност». По

историческа традиция и по логическа необходимост тази тема задължително присъства в съдържанието за 7. клас, а знанието се осъвременява по-късно и в светлината на теорията за строежа на атомите. Чрез свойството валентност, характерно за микрочастиците на химичните елементи, става възможно запознаването на учениците с един от компонентите на химичната символика.

Трите вида символи, използвани в химията (химични знаци, формули и уравнения), са взаимосвързани и всеки следващ комбинира в себе си знанията за предходните и се основава на тях. Затова неразбирането на който и да е вид в системата на химичната символика води до грешна обща представа на учениците за нея и в резултат от това – до неуспеваемост в предмета.

Свойството валентност е пряко свързано с осмислянето на химичната формула като символ, обозначаващ различни по състав и строеж вещества. Затова е важно дефинирането и обясняването му да е възможно най-коректно. Това е причината за анализа на неговата даденост в трите варианта на нови учебници за 7. клас.

Обект на обсъждане в представеното проучване са фрагменти от учебното съдържание за 7. клас, в които е разкрито свойството на атомите «валентност» и въведените чрез него химични формули като начин за съкратено означаване на веществата.

Изследователският метод, който се ползва в разработката, е теоретичен сравнителен анализ.

Целта на работата е да се посочат научно-методическите проблеми, възникващи при обясняване и осмисляне на валентността и да се маркират някои възможни техни решения.

Анализът на уточнената част от съдържанието се осъществява в две направления:

1. По отношение на съдържателната същност и на структурата на определението за валентност, дадено в трите учебника.

2. Относно набора от примери на вещества, с формулите на които е илюстрирано свойството валентност и некоректната употреба на термина «атом» при част от тях.

Теорията на определението като логическа процедура, чрез която се разкрива съдържанието на понятията, се дава от формалната логика [4, 5]. Идеята на теорията може да се изложи кратко във вид на няколко опорни положения, които би трябвало да се ползват и съблюдават при съставянето на всяко определение:

1. Определението служи за дефиниране на понятия. В състава му влизат два структурни елемента – определяемо ($difinendum = dfm$) и определящо ($difiniens = dfn$). Определяемо е понятието, а определящо – неговите съществени признаци.

2. В структурата на определението е добре dfm да предшества dfn . Още Аристотел е дал модела « S е P », където S е субекта на определението, а P – признак (свойство), присъщо на този субект [4, 5].

3. В определението на понятието (в случая валентност) трябва да се посочи най-близкият негов род. За валентността най-близкият род е думата «число», защото тя като свойство има числова стойност.

4. Определението трябва да е съразмерно, т.е. обемите на dfm и dfn да са приблизително равни. Това налага няколкократно дефиниране на едно и също понятие чрез поетапно наслагане на съществените му признаци. На всеки етап dfn трябва да обяснява използваните примери към dfm – в противен случай е налице тясно определение.

Сравнителният анализ на определението за валентност се основава на данните в *таблица 1* където е представена извадка от учебниците. Те са номерирани произволно и условно, за да може да се ползват по-нататък в текста кратките словосъчетания “първият учебник”, “вторият учебник” и пр.

Таблица 1. Определения за валентност

Учебник	Формулировка на определението за валентност
1. Г.Близнаков и колектив, Химия и опазване на околната среда, 7.клас, «Просвета», С.,2008	Свойството на атомите на един химичен елемент да се съединяват с точно определен брой атоми от друг химичен елемент се нарича валентност.
2. М.Павлова и колектив, Химия и опазване на околната среда, 7.клас,»Педагог 6»,С.,2008	Валентността е свойство на атомите на даден химичен елемент да се свързват с точно определен брой други атоми
3. Г.Нейков и колектив, Химия и опазване на околната среда, 7.клас,»Булвест», С.,2008	Свойството на атомите на един химичен елемент да се съединяват с точно определен брой атоми на друг химичен елемент се нарича валентност

Прочитът на трите определения показва тяхното почти пълно припокриване в съдържателно отношение. Повтарящата се фраза, маркираща периметъра на проява на дефинираното свойство е «...**атоми на един химичен елемент се свързват с точно определен брой атоми на друг химичен елемент**». Така критичните съображения към съдържанието на трите определения са еднопосочни и се състоят в следното:

1.Определяемото свойство на атомите в трите анализирани определения за валентност не е отнесено към най-близкия род – за обсъждания случай това е думата «число». От гледна точка на изискванията на логиката е правилна следната примерна редакция на първата част от определението: «Валентността на атомите е число, което показва броя на...» Само в учебника, даден в таблицата под номер едно, има второ определение (то също е спорно!), в което валентността е назована « число».

2. Твърдението, че валентността показва броя на атомите на **други** химични елементи, с които съответните атоми се свързват, е непълно и формира погрешната представа, че валентността се проявява само в химичните съединения. Свойството валентност

се установява и в простите вещества, в които са свързани еднаквите атоми само на един химичен елемент. В следващите теми за нови знания и в упражненията върху структурни формули има примери на прости вещества с молекулен строеж ($\text{H} - \text{H}$, $\text{O} = \text{O}$ и др.), от които се вижда проявлението на валентността в тях. В началните теми, посветени на строежа на веществата, чрез изображения са показани други прости вещества с кристален строеж (въглерод). Те също илюстрират свързването на еднакви атоми. Във всички изброени случаи въпросът за свойството валентност на атомите е оставен без обсъждане. Частично попълване на съдържанието на определението в тази посока е направено само в третия учебник в една от следващите теми – “Видове формули на прости вещества и химични съединения”. В тази тема са дадени структурни формули на прости вещества с молекулен строеж и е обяснена валентността на атомите в тях [3, с. 56]. Но тези примери не разкриват свойството валентност в простите вещества с кристален строеж.

Определението ще се уточни и ще бъде отворено за запълване с конкретно съдържание само чрез добавянето на една дума – «...с точно определен брой от *същите* или атоми на друг химичен елемент».

3. Голям брой от предстоящите за изучаване химични съединения имат йонен строеж. Техните формули са използвани като примери в поредицата от уроци и упражнения, свързани с химичните формули. Някои примери са включени във въпросите и задачите след урока. Извадка от такива примери е дадена в *таблица 2*.

Таблица 2.

Учебник номер	Използвани примери
1.	CaO , NaH , KH , CaH_2 , Cu_2O , CuO и др.
2.	Na_2O , CaO , CaH_2 , KCl , CuCl_2 , MgH_2 и др.
3.	NaH , KH , MgH_2 , CaH_2 , CaO , BaH_2 и др.

Дефинирана в класическия си смисъл (Едуард Франкланд, 1852 г.) валентността представлява свойство само на свързващите се атоми. Чрез нея могат да се обяснят и разберат индексите като компонент в състава на всички молекулни формули и в част от емпиричните – в тези, които обозначават химични съединения с атомен кристален строеж (SiO_2 , Al_2O_3 и др.).

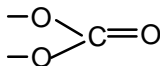
Освен атомите и молекулите учениците познават и третия вид градивни частици на веществата – йоните. Те са изучени още в предмета «Човекът и природата», а знанията за тях са актуализирани в началните теми на съдържанието по химия и опазване на околната среда в 7. клас. Тези частици и формулите на изградените от тях йонно-кристални вещества очевидно са извън периметъра на определението за валентност. Още при изучаване на алкалните и халогенните елементи в същия клас става ясно, че съществува връзка между броя на отдадените или приети електрони, валентността и заряда на йоните. По-късно, в 9. клас, става развитие на понятието «валентност» в светлината на теорията за строежа на атомите. Свойството се обяснява с броя на единичните електрони, участващи в образуването на химични връзки. Тогава се установява, че зарядът на йоните при образуването на йонна химична връзка съвпада по числена стойност с тяхната валентност. Така знанието за валентност на йони постепенно се наслаждава, но това става твърде отдалечено в учебното време от дефинирането на свойството.

Установява се, че изпреварващата информация за строеж на атомите и познаването на градивната частица йон от предшестващото учебно съдържание изискват корекция на класическото знание за валентност. Без нея определението се оказва тясно и не включва всички използвани за илюстрирането му примери. Допълнителният текст следва да бъде в смисъл, че «... валентността на йоните е числено равна на техния заряд». Тази информация ще се осмисля бавно и постепенно, но при съставяне на формули на йонни съединения ($\text{Na}_2^+ \text{O}^{2-}$, $\text{Na}^+ \text{Cl}^-$) би се избегнал грешен прочит, свързан с валентност на атомите, защото в тези вещества няма атоми.

4. Проблем за правилното осмисляне на свойството валентност като ключ при съставяне на химичните формули е както обсъденото определение, така и наборът от примери, илюстриращи неговото прилагане. Всички включени и коментирани химични формули при изучаване на валентността са само на бинарни химични съединения. В следващото учебно съдържание, обаче, са въведени формули на вещества с по-сложен състав и строеж. Без да се уточнява конкретиката в трите учебника, която няма принципно значение, защото пропускът е валиден за всичките, могат да се посочат следните примери: NaOH , Na_2CO_3 , $\text{Ca}(\text{OH})_2$, CaCO_3 , K_2CO_3 , HClO , H_2SO_4 , NaClO , AgNO_3 , HNO_3 , ZnSO_4 , CuSO_4 , Na_2SO_4 , $\text{Al}(\text{OH})_3$, HClO_4 , HBrO_4 , HIO , HIO_4 и др.

Става въпрос за значителен брой химични съединения, във формулите на което свойството «валентност» спира да «работи». Символите се въвеждат и използват без обяснения. Ако за веществата с молекулен строеж учителят може и да се досети да си послужи със структурната формула (например $\text{H}-\text{O}-\text{Cl}$), то тогава може да се разбере, че атомите на химичните елементи проявяват познатите валентности. Само молекулната формула (HClO) може да доведе до грешното заключение, че кислородният атом е «изменил» на своята постоянна втора валентност.

Част от по-сложните формули изразяват състава на йонно-кристални вещества – те са емпирични (в първия учебник разграничението на формулите на молекулни и емпирични е избегнато). В другите два учебника е подчертано, че за тези вещества не се съставят структурни формули. Единствената възможност да се обяснят тези формули чрез знанието за валентност и да се изгради система от знания за обвързаност на химичната формула с валентността е да се въведе понятието «атомна група». Терминът назовава относително устойчиво образувание, което в йонните съединения има заряд и представлява сложен йон. Атомната група има структура, която не е структура на кристалната решетка, а показва валентностите на атомите и реда на свързването им:

Така изразените полуструктури могат да обяснят индексите в съответните формули, например: Na^1OH , $\text{Ca}^2(\text{OH})_2$, Na_2^1CO_3 , Ca^2CO_3 и др. Без тази информация формулите на вещества, съставени от повече от два химични елемента, могат да се усвояват единствено по механизма на запаметяването.

Относно структурата на определението се установява, че по модела “S е P” е съставено само това във втория учебник. Останалите две са с обратна логическа постройка, но това е допустимо и не променя смисъла на определяемото.

Осъщественият анализ довежда до **два основни извода**:

1. Определението за валентност и в трите учебника е дадено само от позициите на историческия подход. В този вид то е непълно, не съответства на знанията на учениците и на използваните примери, което налага то да бъде коригирано.

2. Свойството валентност е приложено само при обясняване на формулите на бинарни химични съединения. В по-сложните символи то престава да се използва, поради което тяхното съставяне остава неразбираемо.

Във връзка с първия извод се прилага друг вариант на определението. Тъй като не съществува изискване то да е съставено от едно изречение, вариантът е допълнен и разчленен: **Валентността е свойство на свързаните атоми и йони. За атомите на химичните елементи тя е число, което показва броя на същите или други атоми, с които те се съединяват. За йоните валентността съвпада по числена стойност с техния заряд.**

Съобразно с втория извод следва да се препоръча включване на допълнителна и дифузно разположена в текстовете на съответните уроци информация, която да доизясни свойството валентност в по-сложните химични съединения.

Въпросът за дефинирането на валентността в контекста на друго учебно съдържание е вече обсъждан и част от

поставените в тази разработка проблеми са разисквани, но очевидно публикацията [6] , няма необходимата популярност.

Литература

1. Близнаков Г. и др. Химия и опазване на околната среда, 7.клас, «Просвета», С., 2008
2. Павлова М. и др. Химия и опазване на околната среда, 7.клас «Педагог 6», С.,2008
3. Нейков Г. и др. Химия и опазване на околната среда, 7.клас «Булвест 2000», С., 2008
4. Дейков А. Формална логика, Университетско издателство «Свети Климент Охридски», С., 1999
5. Бънков А. Логика, Наука и изкуство, С., 1975
6. Антонова Л.П. Възможности за по-точно дефиниране на величините “валентност” и “степен на окисление” в учебното съдържание по химия. Годишник на ШУ “Епископ Константин Преславски”, Т XV В Природни науки, Университетско издателство “Епископ Константин Преславски”, Шумен 2003, с.25 - 30

ЗА БАЛАНСА МЕЖДУ ФРОНТАЛНИЯ ЕКСПЕРИМЕНТ И ФИЗИЧНИЯ ПРАКТИКУМ

Янка Банева, ст. ас. Силвия Бончева*

*Пловдивски университет "Паусий Хилендарски" – Пловдив
yanush@abv.bg*

**Медицински университет "Проф. д-р П. Стоянов" –
Варна, Факултет по фармация, Катедра „Медицинска физика и
биофизика”, Варна-9000, ул. „Марин Дринов” 55,
silvia_boncheva@abv.bg*

Резюме: Лабораторната работа е важна част от обучението по физика. Физичният практикум и фронталната лабораторна работа се две близки, но по своята същност различни понятия. Какъв би трябвало да е баланса (според нас) между фронталния експеримент и физичния практикум в обучението по физика във висшето училище?

Abstract: The laboratory work is an important part of learning physics. Physical practice and the frontal laboratory work are two similar things but in their nature have different conception. What should be the balance (we think) between the frontal experiment and Practice in physical education in physics at the University?

Keywords: physics, laboratory exercises in physics, university, education

1. Въведение

Физиката е част от всеки процес, който ни заобикаля. Тя е:

- науката за най-основните природни закони;
- база на другите природни науки – химия и биология, на инженерните науки;
- основа на целия наш бит (електричество, енергетика);
- основа на повечето от съвременните технологии, включително и на информационните [1].

Изучаването ѝ, както в училищата, така и в университетите се разделя на теоретично и практично. Лабораторните упражнения

затвърждават, разширяват и задълбочават придобитите теоретични знания по физика. Основните образователни и възпитателни цели, постигнати чрез лабораторния експеримент са:

1. Запознаване с устройството, принципа на действие, начина за работа и приложението на най-използваните измервателни уреди.
2. Придобиване на умения, навици и сръчност при работа с измервателни уреди.
3. Създаване на умение за практическо реализиране на електрични схеми и измервателни установки и за откриване на грешки в резултат на неправилен монтаж и неизправни части.
4. Възпитаване в наблюдателност, съобразителност, акуратност при анализ на получените резултати и изграждане на навици за работа в екип [2].

2. Изложение

При обучението по физика на студенти се предполага, че те-студентите са развили в училище максимално потенциала си по гореспоменатите първи 2 цели на лабораторния експеримент и в университетите трябва да се наблегне на трета и четвърта. Именно тези (трета и четвърта) цели са максимално полезни за успешната професионална реализация на студентите. Това се осъществява най-добре в така наречените лабораторни работи – физичният експеримент.

Класификацията на физичния експеримент по организационен признак (фиг. 1, [3]) е следната:

1. Демонстрационни опити (демонстрационен експеримент);
2. Фронтални лабораторни работи, опити и наблюдения;
3. Физически практикум;
4. Извънкласни опити и наблюдения.

Демонстрационните форми се срещат много по-често в средните училища. Ползват се основно като нагледен материал за дадено явление, процес. Според [4] фронталната лабораторна работа може да има различни дидактически цели:

1. Да се наблюдава и изучава дадено явление;
2. Запознаване с измерителните прибори и измерване на физични величини;
3. Запознаване с устройството и принципа на действие на някои технически установки.

Фронталната лабораторна работа сама по себе си означава, че всички едновременно трябва да изпълняват дадено упражнение. Физичният практикум е по-висока организационна форма на фронталната лабораторна работа. Въпреки това много често, когато се говори за физичен експеримент в университета, той се класифицира като фронтална лабораторна работа. Припокриват ли се на практика двете понятия – фронтална лабораторна работа и физичен практикум?

При фронталната лабораторна работа основно изискване е упражнението да се прави едновременно от всички. Писмените упътвания към дадено упражнение са полезни, но не наложителни. Всички заедно – студенти и преподавател обсъждат това, което наблюдават и много често получените резултати се записват на дъската, за да могат да бъдат обсъдени заедно от всички и да се направи общ извод за проведеното упражнение. Ролята на преподавателя тук е много голяма – той не само запознава студентите с целта на упражнението, техническата характеристика на дадената апаратура, начина, по който ще се проведе самият опит, как и къде ще бъдат записани резултатите, но и им помага да извършат опита правилно и в същото време – фронтално, едновременно от всички. Когато говорим за термина физичен практикум, обаче – нещата не стоят така.

При физичния практикум обучаемите трябва да са предварително подготвени за упражнението – цели, начини на изпълнение, опитна постановка – това става с предварително подготвен за това материал, с който обучаемите разполагат. Извършването на самия опит вече е дело на самите студенти, като асистентът по-скоро помага, ако те се затруднят. Въпреки че често едно и също упражнение се извършва едновременно от няколко групи студенти, това упражнение не може да бъде наречено фронтално. Всяка група сама определя последователността при своята работа, различните групи работят с различно темпо. Резултатите

се получават по различен начин, като всяка група сама определя и записва извода от даденият експеримент. Тоест – при физичния практикум е налице самостоятелност, като на студентите се дава възможност със знанията, които са придобили до сега и с някои насочвания (от дадените ръководства) сами да извършат даденият опит.

Според [5] физичният практикум по физика представлява много висока форма на организация на лабораторно-практическите занятия в сравнение с фронталните работи. Той се отличава преди всичко с голяма самостоятелност на учащите се, с много по-съвършена и сложна експериментална база. Чрез физичния практикум се преговаря изучаван материал, формират се практически умения за пренос на знания в нови ситуации, затвърдяват се знания и умения, изграждат се практически сръчности и похвати. У учащите се се възпитава инициативност, самостоятелност и творческа активност, акуратност, формират се навици за колективна практическа дейност [6].

3. Заключение

Физичният практикум и фронталната лабораторна работа имат връзка помежду си, но всъщност са различни понятия.

Една от основните задачи на съвременния университет е да подготвя самостоятелно и творчески мислещи специалисти, способни да прилагат научен подход към решаването на конкретни ситуации [7].

Смятаме, че при обучението по физика в университетите баланса между фронталния физичен експеримент и физичния практикум трябва да бъде нарушен в полза на физичния практикум.

Самостоятелността на физичния практикум трябва да се запази и да се разшири, като на студентите се дава възможност сами да подготвят нови лабораторни упражнения и да разширяват проблематика по вече съществуващи такива.

Литература:

1. http://www.rio-plovdiv.com/suve6tanie_u4iteli_WEB.ppt
2. **Бугаев А.И.**, *Методика преподавания физики в средней школе: Теоретические основы*, „Просвещение”, М., **1981**, 171.

3. **Бугаев А.И.** *Методика преподавания физики в средней школе: Теоретические основ* „Просвещение”, М., **1981**, 155-156.
4. **Бугаев А.И.** *Методика преподавания физики в средней школе: Теоретические основ* „Просвещение”, М., **1981**, 173.
- 5 **Бугаев А.И.** *Методика преподавания физики в средней школе: Теоретические основ* „Просвещение”, М., **1981**, 184.
6. **Котов С., Райчева А.**, *Практикум по физика за 8-ми клас на ЕСПУ (методическо ръководство)*, МНП, С., **1983**, 4.
7. **Илчева Ю.** *Лабораторен практикум по физика във ВУЗ като форма на обучението*, 50 години Минно-геоложки университет “Св.Иван Рилски”, Годишник, том 46, свитък 4, Хуманитарни и стопански науки, София, **2003**, 157-161.

Фиг. 1

**ПРОГРАМА ЗА ИЗВЪНКЛАСНО ОБУЧЕНИЕ
ПО ИНТЕРДИСЦИПЛИНАРНОТО НАПРАВЛЕНИЕ
„АСТРОНОМИЯ-АРХЕОЛОГИЯ”
(прогимназиален етап)**

Даниела Кръстева Илиева-Димова

Учител по физика III ОУ „П. Р. Славейков”

Търговище, ул. Бяло море, №40

daniela.krysteva@mail.bg

Резюме: В доклада са представени целите, съдържанието, формите, методите и средствата, както и очакваните резултати на програмата за извънкласно обучение в интердисциплинарното направление астрономия-археология (за прогимназиалния етап).

Вниманието се насочва основно в три области:

- I. Видимо движение на небесните тела;
- II. Астрономически познания в древния свят;
- III. Археоастрономически паметници по нашите земи.

Избраните форми за организиране на дейността на учениците са клубната и експедиционната. За обучението по програмата е съществено поставянето на подходящо подбрани познавателни задачи. Търсенето на решение на тези задачи изисква различни дейности, които могат да се реализират при прилагането на дидактически методи, свързани с решаването на проблеми, както и методи на научното познание – наблюдение, събиране на данни, анализ, обобщение, представяне на резултатите и тяхната интерпретация

Програмата разкрива интегративни връзки и насочва познавателната активност на учениците към комплексни проблеми, свързани с реални обекти.

Abstrakt: We present a programme for extracurricular education in the interdisciplinary field of astronomy-archeology (in the primary school) – its aims, content, forms, methods and means, as well as the expected results. We concentrate mostly on:

- I. Apparent motion of the heavenly bodies;
- II. Astronomical knowledge of the ancient world;
- III. Archeo-astronomic monuments on our territories.

The selected forms for organization of the students are club activity and expedition. Suitably selected cognitive tasks are employed. Looking for solutions of these tasks requires various activities which are typical for problem solving (assigning a practical problem, brainstorming, projects method) as well as employing methods of the scientific study – observation, data collection, analysis, generalization, presentation of the results and their interpretation. The programme reveals integrative links and leads towards complex problems about real objects.

Key words: archeoastronomy, programme for extracurriculum education, expedition, problem solving, observation.

Търсенето на различни начини за поддържане на детското любопитство и траен интерес към обучението е една от основните задачи, стоящи пред педагозите в тяхната непосредствена дейност. Извънкласната работа дава широко поле и възможности за нейното решаване.

Децата винаги са се вълнували както от нощното небе, така и от тайните и загадките на древните цивилизации, ето защо едно от възможните тематични направления в извънкласната работа е астрономия-археология.

Археoaстрономията е интердисциплинарна наука, която изучава астрономическите аспекти на археологическите обекти (култови съоръжения, гробници, рисунки върху скали и съдове за хранене, украшения и др.). Археoaстрономията изучава целите и степента на развитие на древната астрономия [1].

Включването на археоастрономични знания в обучението по физика и астрономия подпомага процеса на реализация на *интердисциплинарния подход*. В извънкласната дейност се създават условия за решаване на практически задачи и проблемни ситуации, свързани с ориентация по небесните светила, определяне на посоките на света, измерване на времето и т.н. (както са правила и представителите на древните цивилизации), при което се прилага *конструктивисткия подход*. Водещите конструктивистки идеи за решаване на реални комплексни проблеми и учене чрез откриване [2], намират проявление като интерактивно и самостоятелно учене чрез практически опит и наблюдение, в различни познавателни ситуации. Получава се особено благоприятно съчетаване на интегративния подход с реализация на конструктивистките идеи. В този случай можем да говорим и за проблемно учене (откриване и опознаване на проблема, неговото формулиране и преформулиране, изразяване и проверка на хипотеза, оценка и решаване на проблема), както и като самостоятелно учене, защото учениците самостоятелно проучват дадена тема, разработват проекти и т.н. [3].

За провеждането на извънкласно обучение в направление астрономия-археология е нужна съответна програма с характерните (за всяка програма) компоненти: цел, съдържание; форми, методи, средства; очаквани резултати.

С представената в настоящата работа програма се цели обогатяване на извънкласната дейност, както съдържателно, така и функционално, което предполага:

- разширяване на интердисциплинарните връзки с хуманитарното направление;
- съчетаване на клубната форма на извънкласна дейност с елементи на научна експедиция;
- предоставяне на възможност за контакти и сътрудничество с външни специалисти;
- насочаване на познавателната активност на учениците към решаване на проблеми, свързани с реални обекти (природни феномени или създадени от хората).

Програмата има интердисциплинарен характер, като се основава на учебната програма и учебното съдържание в прогимназиален етап. Създаването ѝ е съобразено със стандартите относно усвоените астрономични знания от учениците в съответния етап, както и с изискването за междупредметни връзки.

Тъй като избраното направление за извънкласно обучение има широк обхват, необходимо е да се определят няколко проблемни области като се отчитат наличните знания и познавателния опит на учениците от прогимназията.

Проблемните области, които определят съдържанието на програмата са:

- I. Видимо движение на небесните тела;
- II. Астрономически познания в древния свят;
- III. Археoaстрономически паметници по нашите земи.

Извънкласното обучение по тази програма е подходящо да се приложи при учениците след 6 клас, тъй като те имат вече известни опорни знания от изученото в 3, 4 и 5 клас в часовете по учебния предмет „Човекът и природата“. Запознати са с астрономическите обекти – Слънчева система, Слънце, планети, астероиди, метеори, комети, съзвездия, Млечен път, както и с явленията, свързани с денонощното и годишно движение на Земята – денонощие, смяна на годишните времена, лунни фази, лунни и слънчеви затъмнения.

За да бъде реализирана програмата са нужни съответните форми, методи и средства, като обучението се организира съобразно проблемните области и с отчитане на възрастовите особености на децата.

Основната форма избрана за реализиране на програмата за извънкласно обучение е *клубната*.

В рамките на клуба дейността протича като групова, но се поставят и индивидуални задачи, използват се вътрешни (за клуба) форми на организация на дейността на учениците.

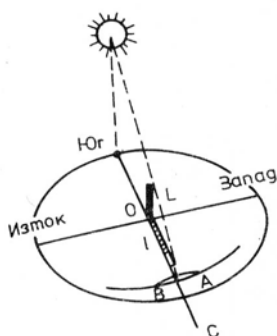
Целите и съдържанието на програмата предполагат използването и на други форми като екскурзия и експедиция. При

провеждането на *експедиция* с дидактическа цел се проявяват някои характерни черти на научната експедиция: интегративност, системност, цялостност, възможност за връзка между наука и практика. Несъмнено едно от преимуществата на такава форма на извънкласно обучение е, че провокира детското любопитство. Тя дава възможност на учениците да излязат от класната стая и да провеждат занятия на открито (т.е. да бъде променена учебната среда), както и да извършват самостоятелни наблюдения и решават практически задачи, като дейността им бъде педагогически организирана. Съчетаването на клубната дейност с реализация на експедиция засилва взаимодействието между извънкласната и извънкласна дейност, което влияе положително и върху класното обучение.

За обучението по различните проблемни области се използват подходящо подбрани познавателни задачи. Чрез тях учениците достигат до определени познания за разглежданите обекти. Начинът на поставяне на задачите трябва да събужда интерес, да провокира мисленето, да подбужда към действие. Чрез съдържанието на задачите се разкриват интегративни връзки и се откриват възможности за комплексно прилагане на знанията. Търсенето на решение изисква различни дейности, които могат да се реализират при прилагането на подходящи дидактически методи, свързани с решаването на проблеми (поставяне на практически проблем, мозъчна атака, метод на проектите), а също и методите на научното познание – наблюдение, събиране на факти, анализ, обобщение, представяне на резултатите, интерпретация, както и опит за тълкуване на данни, получени със съвременни методи и средства за изследване.

Решаването на практически проблем е дидактически метод, чрез който се разкрива част от съдържанието на разглежданата програма. Например в проблемната област „*Видимо движение на небесните тела*” са включени следните практически проблеми: 1. Как можем да се ориентираме за посоките изток-запад през нощта по Луната? (ако Луната изгрива преди полунощ, осветената ѝ част е на запад, а ако изгрива след

полунощ, осветената ѝ част е на изток); 2. Открийте Полярната звезда и се ориентирайте за посоките на света; 3. Как можем да определим времето през нощта (приблизително колко е часа) по положението на съзвездието Голяма мечка? В проблемната област „Астрономически познания в древния свят” се поставя следната практическа задача: *Как Слънцето „измерва” времето през деня?* (с гномон използван още от древните египтяни). Необходимо е учениците първо да бъдат запознати с този древен метод.

Фиг. 1 Измерване с гномон

Гномонът е прост астрономически уред, който дава възможност да се следи времето, а също и да се правят някои прости измервания [4]: Нека вземем една вертикално забита права пръчка. Нека час-два преди пладне върху хоризонтална площадка, в която е забита пръчката да отбележим края на сянката ѝ, както е направено с буква А на фиг. 1 [4, с. 77]. Да завържем в основата О на пръчката конец и като с пергел да начертаем част от окръжността с радиус ОА. След като радиусът е имал дължина ОА, тя ще започне да се скъсява, а след средата на деня – да се удължава. Когато след пладне сянката отново достигне дължината ОА и със своя край опре начертаната окръжност, отбелязваме нейния край с В, разделяме разстоянието АВ на две равни части и през средата начертаваме лъч ОС. Какво

показва той? Първо, ОС е *пладнената линия на мястото*. Тя пресича меридиана на мястото в точките юг и север на хоризонта. Следователно можем да прекараме и посоките към изток и запад. Или с *гномонът се определят лесно посоките на света*. Така простото наблюдение дава лек начин за ориентиране.

Второ, моментът, когато сянката на пръчката съвпада с ОС, е пладне, средата на деня 12 ч. местно време. По този начин приблизително можем да измерим времето. Ако ни трябват моменти преди и след пладне, те лесно могат да се маркират на еднакви разстояния от ОС в посока запад, преди пладне, и в посока изток след пладне. Чрез такива наблюдения може да се определи: трето, *географската ширина* на мястото и четвърто, ъгълът между еклиптиката и екватора (обяснява се и се предлагат съответните формули, при по-големите ученици в групата, а на по-малките се дава само описателно).

При подобни практически задачи учениците могат сами да проведат необходимите експерименти. В конкретния случай се подбира подходящо място, като измерванията могат да се извършват в различни сезони от годината и то в продължение на определен интервал от време (напр. 10 дена).

Решаването на подобни задачи е свързано и с конструиране. Например на учениците се поставя задача:

- *Конструирайте прост уред за определяне височината на небесните светила спрямо хоризонта* (квадрант или вертикален кръг, според указанията на учителя).

- *Конструирайте слънчев часовник*.

Намирането на решение на задачите за конструиране се опира на знания от различни дисциплини и на умение те да се свържат при търсенето на конкретни практически решения. В случая астрономичните понятия се свързват с геометрични представи и се осмислят в процеса на практическа реализация на уреда.

При провеждане на експедицията основният метод е *наблюдението*, което трябва да бъде подготвено с едно предварително обучение. Тогава наблюдението става

целенасочено, което е основно изискване към научното наблюдение.

Технологията на реализиране на експедицията като организационна форма на извънучилищна дейност включва два етапа: *подготвителен* и *експериментален (изследователски)* етап.

Предварителното обучение има теоретична и практическа част и се провежда на първия етап, съобразно целите и обектите за наблюдение. Този етап е свързан с набавяне на необходимите уреди и материали и осигуряване на нужните специалисти (също част от екипа).

В програмата е включена *лекция* от специалист по археология. Лекцията е подходящ метод за запознаване на учениците с тази сравнително нова интердисциплинарна научна област – археоастрономията.

На втория етап познавателния интерес на учениците се насочва към определени археологически обекти, които стават предмет на наблюдение и анализ.

Макар един археологически обект да има комплексен характер и общият поглед върху него да е важен, то при поставените цели вниманието се насочва към онези негови елементи, които са свързани с астрономически познания в съответната епоха. Естествено е в хода на наблюдението да възникват въпроси, да се търси компетентното мнение на съответните специалисти, да се провокира мисленето на учениците с подходящи въпроси, отправени към тях. На учениците трябва да се даде възможност да използват наличните си знания и умения в дадена реална ситуация. Така наблюдението разкрива и факти, които могат да станат предмет на следващи обсъждания.

Наблюдението е основен метод и при изучаване на видимите положения и движения на небесните тела. Учениците трябва да знаят предварително каква е целта, обекта на наблюдение, както и средствата за фиксиране на данните от

наблюдението; да умеят да анализират установените факти и да ги тълкуват.

И в трите проблемни области на програмата може да бъде прилаган *методът на проектите*. Например, при разработване на темите: Археоастрономически паметници на древните траки; Лунни и слънчеви календари в древността и др.

В проблемната област „Астрономически познания в древния свят” има два въпроса, които са възлови в предлаганата програма. Те са:

а) Как хората в древността са получавали астрономически знания (по какви методи, с какви средства?);

б) как тези знания са били използвани, за какви цели и в какви обекти те са оставили следи? Тези въпроси също се предлагат като проблеми за разработване по проектния метод. Търсенето и намирането на отговор на тези проблеми става предпоставка за по-трайно насочване на познавателния интерес на учениците към избраното интердисциплинарно направление, създава мотивация за следващо разширяване на кръга от въпроси, на които може да се търси отговор.

Обучението по представената програма може да се разглежда като подготвителен етап в провеждането на експедицията, която е планирана в рамките на проекта „Децата и светът около нас” в III ОУ „П. Р. Славейков”, гр. Търговище, който е одобрен от МОН.

Експедицията може да бъде осъществена по различни маршрути (за България те не са много), един от възможните е да бъдат включени Сливен – Ямбол – Кърджали. Така могат да бъдат посетени и да се направят съответните наблюдения в астроархеологическите обекти и съоръжения – с. Кабиле, Ямболско; с. Хлябово, Тополовградско; Татул, край с. Татул, Момчилградско; с. Илийца, Кърджалийско; “Харман Кая”, край с. Долна Чобанка, Момчилградско и Перперикон.

Основните цели, които могат да бъдат поставени при проучванията са:

- да се установи наличието на астрономически значими ориентации в архитектурно-релефните форми на светилища и археологически паметници;

- наблюдение на различни астрономически обекти от мястото на археологическите паметници.

Провокирането на детското любопитство в прогимназиален етап чрез изучаване археоастрономическите обекти и тяхното значение обогатява познавателния опит на учениците, формира умения за интерпретация на различни факти, които не са предмет на специално изучаване в отделните учебни дисциплини, създава у тях едно по-ново отношение към това, което са ни оставили хората от древността и им помага по-добре да разбират света около нас.

Литература:

1. **Кюркчиева, Д.,** *Астрономията – минало, настояще и бъдеще*, Университетско издателство „Епископ К. Преславски”, Шумен, **2006**

2. **Славин, Р.,** *Педагогическа психология*, Аскони, София, **2003**

3. **Кюлджиева, М.,** *Дидактика на физиката в средното училище* (Методика на обучението по физика), Университетско издателство „Епископ К. Преславски”, Шумен, **1997**

4. **Николов, Н., Харалампиев,** *Звездобройците на древността*, С., **1986**

НОВИТЕ УЧЕБНИЦИ ПО ГЕОГРАФИЯ И ИКОНОМИКА ЗА VII КЛАС

Росица Владева, Пенка Русева

*ШУ “Еп. К. Преславски”, Факултет по природни науки, катедра
География, 9700, rosivladeva@abv.bg*

Резюме: Прави се анализ на новите учебници по география и икономика за VII клас относно степента на тяхното съответствие на учебната програма. Прилага се система от критерии, с които се анализира съответствието на главната цел и подцелите на обучение, структурирането на учебника, текста и извънтекстовите компоненти и езика на учебника. Посочват се съответните постижения и слабости и се формират изводи.

Abstract: Comparative analysis of the textbooks in geography and economics for VII class. There is in the article a comparative characterization of the textbooks in geography and economics for VII class. Their texts and other components are compared with the syllabus. There is an analysis of the possibilities of the different textbooks in order to realization of active cognition of students.

Keywords: geography and economics for VII class, textbook, analysis

От учебната 2008/2009 година във връзка с въвеждане на новото учебно съдържание по география и икономика се реализира новата учебна програма за VII клас. Нейното прилагане се осъществява чрез учебници утвърдени от МОН с автори: А. Попов, И. Чолеев, П. Славейков и Ж. Желев на издателска къща “Анубис” [1]; Л. Цанкова, Н. Димов и Е. Лазарова на издателство “Просвета – София АД” [2] и на Р. Пенин и В. Стоянова на издателство “Булвест 2000” [3].

Целта на настоящата разработка е да се направи анализ на учебниците по география и икономика за VII клас по определени критерии, за да се установи степента на тяхното

съответствие на нормативната база. Основният метод на изследване е контент анализ. Приложени са още методите – анализ на научна литература по проблема и статистически методи.

За доказване на целта се прилага система от критерии, които са същите използвани при анализа на новите учебници по география и икономика в V и VI клас.

Първата група критерии са ориентирани към **учебното съдържание във връзка с ДОО** по отношение на:

- главната цел на обучението;
- подцелите на обучението.

Втората група критерии се отнасят до **структурирането на учебника** (Приложение 1) във връзка с:

- съответствие с логиката на учебната програма;
- съответствие с логиката на науката;
- наличие на справочен апарат;
- наличие на апарат за ориентирание;
- наличие на апарат за организиране за усвояването.

Третата група критерии са свързани с **изискванията към текста и извънтекстовите компоненти** (Приложение 2) по отношение на:

- съответствие със съвременното развитие на науката;
- съответствие с възрастовите особености на учениците;
- системност и яснота при въвеждане на понятията;
- системност при формиране на умения и осигуряване на възможности за тяхното приложение;
- системност при разработване на учебното съдържание;
- стимулиране на самостоятелната дейност на учениците и на творческата им дейност;
- прилагане на интегралния подход;
- наличие на тематична връзка между текст и илюстративен материал.

Четвъртата група критерии са свързани с **езика на учебника** (Приложение 3) във връзка с неговото:

- съответствие с езиковите норми;
- съответствие с научния език и терминологията;

- последователност и единност при употребата на термини и символи;
- достъпност на езика и стила на изложението;
- яснота и точност на езика.

При анализа на **първата група критерии** и при трите учебника се установява съответствие с *главната цел* на обучението по география и икономика в VII клас и съдействие на учебното съдържание за нейното реализиране. Главната цел е свързана с продължаване формирането и развитието на основите на географската култура на учениците, като част от тяхната обща култура за разбиране и за разумна дейност в географското пространство на регионално ниво – чрез изучаване на избрани континенти и океани на планетата. Тясно свързани с главната цел са основните подцели на обучението.

Първата подцел се отнася до усвояване на системата от географски **знания** за континентите – Азия, Австралия и Антарктида и за океаните – Индийски и Тихи. При отделните учебници не се наблюдават съществени различия при последователността на отделните теми с посочената последователност в учебната програма. В учебното съдържание за континентите и океаните присъстват географски **факти**, които съдействат за откриване и доказване на основните **закономерности**, свързани с единството на системата “природа – население - стопанство”.

В учебника на “*Булвест 2000*” темите за релеф и полезни изкопаеми на континентите са обединени в една обща, което способства за доказване на взаимодействието им като природни компоненти, но натоварва учебното съдържание с по-голям обем и създава дискомфорт при усвояването. При Австралия в същия учебник се отчита обединение на съдържанието за природата и населението на континента. Посочените урочни единици са обемни и водят до нарушаване на принципа на достъпност при усвояване на учебното съдържание.

Втората подцел касае формирането на различни **умения** - за получаване, за интерпретиране, за представяне и за генериране на географска информация от различни източници.

Във всички учебници продължава затвърдяването на уменията за получаване на информация от различни източници. И в трите учебника единствено липсват задачи, изискващи прилагане на уменията за ориентиране в природата. В учебника на *“Анубис”* са реализирани междупредметни връзки с информационните технологии при уменията за изчертаване на кръгова диаграма с помощта на програмата Microsoft Office Excel. Присъства новото умение за четене на сложна стълбчеста диаграма по два показателя.

Втората група умения за интерпретиране на информация също са застъпени в трите учебника. Те присъстват при всички типове уроци.

Добре са застъпени в трите учебника уменията, които изискват *представяне на информация*. Смятаме, че изискването на учебната програма за затвърдяване на уменията за изработване на албуми с илюстративен материал може да се актуализира под формата на компютърна презентация.

По отношения на *уменията за генериране на информация* се отчитат пропуски и несъответствие с изискванията на учебната програма. В учебника на *“Просвета-София АД”* е разработен урок за дейности за затвърдяване на уменията за писане на съчинение-разсъждение по научен проблем на следните теми: ”Големите различия в начина на живот – един от проблемите на Азия”, ”Азия – континент на многообразието и контрастите”, ”С какво ще запомня Австралия”, ”Природата, населението и стопанството на Австралия – единство, разнообразие, уникалност”.

В учебника на *“Анубис”* съчинението - разсъждение е на тема: ”Проблеми на населението на Индия”. Поставя се задача за писане на есе за световно известен туристически център в Азия с примерни теми - ”Пред руините на Троя” или ”Свещеният град Мека”, без да е въведено уменията за писане на есе на географска тематика.

При *“Булвест 2000”* съчинение-разсъждение е на тема ”Природата и хората в Азия – разнообразни и неповторими”. Въвежда се и уменията за писане на есе на тема: ”Животът на аборигените преди и след идването на европейците”. Според нас

учениците в VII клас не са достатъчно добре подготвени и трудно могат да аргументират собствено мнение по определена географска тематика, което е едно от основните изисквания при писането на есе.

Отчитат се определени различия при броя на уроците за дейности. В учебника на *“Анубис”* общият им брой е 7, но са разработени още 4 урока за проектна дейност, които са обособени в самостоятелна категория. От методична гледна точка те също се отнасят към уроците за дейности и би следвало да се посочат като такива. При *“Просвета-София АД”* уроците са 12, а при *“Булвест 2000”* – 7.

Третата подцел е свързана с продължаване формирането на **компетенции и модели на поведение** в географското пространство за оценяване и вземане на решения.

В учебника на *“Анубис”* съдържанието способства за затвърдяване на въведените компетенции и модели на поведение за определяне значението на обекти, процеси и явленията основно в уроците за нови знания и тези за обобщение. Силната страна на този учебник, който продължава тенденциите залегнали в учебника за VI клас, е свързана с възможностите за реализиране на елементи на проектна дейност чрез избиране на източници на информация, начини за представяне на информация, изразяване и мотивиране на лично мнение и работа в екип. Изисква се изразяване на собствено мнение за проблеми на населението в Азия и Австралия, за рационалното използване на водните ресурси, по екологични проблеми, във връзка с *“озоновата дупка”* над Антарктида.

В учебника на *“Булвест 2000”* присъстват въпроси и задачи за оценяване влиянието на стопанската дейност върху природните процеси и явления; за обосноваване на собствено мнение по проблемите на опазване ресурсите на Индийски и Тихи океан; за представяне на географски маршрути в Океания, Антарктида; за работа в екип при годишно обобщение на тема *“Моят любим континент”*. Новите компетенции и модели на поведение за провеждане на разговор и интервю са за природата на Австралия. Има още какво да се желае по отношение на формулировката на част от въпросите и задачите.

В учебника на *“Просвета-София АД”* са представени въпроси и задачи за вземане на решения; изразяване на мнение по въпросите за нарушаване на равновесието на природата, разумно използване на природните ресурси, проблеми на населението и стопанството в Азия; мислени пътешествия по море и по туристически маршрут в Азия, Австралия и Океания; оценяване на природните ресурси, като фактор за икономическото развитие на континентите; работа в екип и интервю с проф. Х. Пимпирев, който е един от изследователите на Антарктида.

Интересна идея на авторите на учебника е включването на рубриката *“Моята енциклопедия”*, в която учебното съдържание се разширява с актуален текст за съответния континент. При Азия той е свързан със земетресенията, ураганите, засушаванията, демографските проблеми и военните конфликти. При Австралия и Океания се представя информация за национални паркове, а при Антарктида – за специфичната природа и животинския свят. Тези уроци могат да се използват пълноценно за затвърдяване на компетенциите и модели на поведение за оценяване и за прилагане на новите за изразяване на мнение по дискуссионни географски проблеми.

Четвъртата подцел изисква продължаване на процеса на формирането на **ценности**. Интересът към географията на континентите и океаните е застъпен и в трите учебника. Светогледните идеи за взаимодействие на обектите, процесите и явленията присъстват в трите учебника чрез въпросите и задачите и рубриките *“Запомни”* и *“Какво ново знаем”*. За въвеждане и затвърдяване на основните светогледните идеи в учебника на *“Просвета-София АД”* способства доброто съдържателно мотивиране в началото на всеки нов раздел.

Основните нравствено-естетически ценности са представени в система при уроците за дейности и частично в учебното съдържание на темите за население на континентите.

В учебника на *“Анубис”* учебното съдържание на темите за нови знания не съдейства в достатъчна степен за изява на нравствено-естетически ценности. При темите за население се набляга предимно на проблемите на населението, а акцентът не е поставен върху разбиране, приемане и толерантно отношение към

различията между хората. Уроците за проектна дейност на тема “Първото българско изкачване на Еверест” и “Българи изследват Антарктида” изискват изява на ценности за осъзнаване необходимостта от сътрудничество и взаимопомощ.

Текстът в учебника на “*Булвест 2000*” при уроците за население има същите слабости като при учебника на “Анубис”. В урока за дейност на тема “Да посрещнем гости от Азия” чрез игровата форма се способства за изява на нравствено – естетически ценности за проява на толерантност и интерес към различията между народите в света в Азия. Като изключим формата на есето, същите функции изпълнява и урока за писане есе на тема “Животът на аборигените преди и след идването на европейците”.

Учебникът на “*Просвета-София АД*” в най – пълна степен съдейства за изява на ценностите според учебната програма. Самото формулиране на заглавието на темите за население и разработването на текста в тях способства за акцент върху формиране и изява на ценности за приемане на етническите и религиозните различия и съпричастност към проблемите на населението. Същите ценности намират място за изява при писането на съчинение разсъждение на тема “Толемите различия в начина на живот – един от проблемите на Азия”. Уроците за обобщение също създават условия за изява на определени ценностни отношения.

При анализа на **втората, третата и четвъртата група критерии** се прави количествена оценка по следната скала:

- 4 - когато е установено пълно съответствие между учебника и съответния критерий;

- 3 - когато в учебника са установени несъществени отклонения от съответния критерий;

- 2 - когато в учебника са установени пропуски и отклонения от съответния критерий, част от които са съществени;

- 1 - когато в учебника има съществени системни пропуски и отклонения от съответния критерий.

Втората група критерии касаят **структурата на учебника**. При *първия критерий* под логика на учебната програма се отчита съответствието с ядрата и стандартите от

учебната програма. Установява се съответствие с изискванията на учебната програма за структура на учебното съдържание при учебниците на “Анубис” и “Просвета-София АД”. В учебника на “Булвест 2000” частичното несъответствие е свързано с укрупняване на темите за релеф и полезни изкопаеми на континентите и природата и населението на Австралия. При всички континенти се установяват логически закономерности между компонентите на природната среда, населението и стопанството и е спазен *втория критерий* за последователност и взаимосвързаност на структурните компоненти според логиката на науката.

По отношение на *третия критерий* за наличие на справочен апарат – пояснителни текстове, речници, указатели, таблици и др. Се отчитат незначителни разминавания. При всички учебници има таблици в текста, а в учебника на “Булвест 2000” на форзац 1 и 2 са разположени карти на Природните зони на сушата и Политическа карта на света.

В учебника на “Анубис” не са посочени ключовите думи, шрифтът не способства за тяхното открояване, липсва речник, пояснителния текст е недостатъчен, не са отделени алгоритмите за уменията. Това затруднява учениците при подборното четене на текста и неговото усвояване. В същия учебник е оформено картографско приложение с природогеографска и политическа карта на изучаваните континенти.

В учебника на “Просвета-София АД” има приложение с правила за формиране на умения, въведени в V и VI клас, които до голяма степен подпомагат процеса на тяхното прилагане и усвояване и често се използват в процеса на работа.

При всички учебници е налице апарат за организиране на усвояването, но при учебниците на “Булвест 2000” и “Просвета-София АД” липсват уроци за контрол.

Третата група критерии са свързани с изискванията към **текста и извънтекстовите компоненти**. По *първия критерий* при всички учебници се отчита съответствие с тенденциите в съвременното развитие на науката. По *втория критерий* и при трите авторски колектива се наблюдава частично несъответствие на текста на възрастовите особености на учениците по отношение

на знанията за политическа карта, стопанство и страни в континентите. При тях е преставена значителна по обем информация, предимно във вид на факти, която няма как да бъде усвоена освен чрез прилагане на сравнение и обобщение. Това довежда да трудности в усвояването на съдържанието и обема на основните понятия и тяхното прилагане.

При всички учебници се по отношение на *третия критерий* се отчита частична системност при въвеждане и прилагане на понятията, като в пълен вид тя е спазена в учебника на *“Просвета-София АД”*. Не така стои въпросът по отношение на яснотата на понятията и тяхното въвеждане, което в повечето случаи е на теоретично, а не на емпирично ниво и създава трудности при усвояване на тяхното съдържанието и прилагането им.

Във връзка с *четвъртия критерий* учебниците създават условия за формиране на основните умения според учебната програма, но не осигуряват добри възможности за практическото им прилагане, с изключение на уроците за дейности. Това довежда до намаляване на ресурсите за реализиране на обучение ориентирано към практиката. Епизодично в отделните урочни единици присъстват елементи за самостоятелна и творческа дейност, а те трябва да са постоянни елементи, които да подпомагат реализирането на дейностния подход в обучението.

По отношение на *петия критерий* уроците за проектна дейност в учебника на *“Анубис”* и добре формулираните въпроси и задачи, които изискват различни равнища на познавателната дейност - в учебника на *“Просвета София АД”*, стимулират самостоятелната работа и творческата дейност на учениците.

И трите учебника способстват за прилагане на интегралния подход чрез създаване на възможности за реализиране на вътрешнопредметни връзки, което е изискването на *шестия критерий*. Междупредметните връзки с информатиката са най – тясно застъпени в учебника на *“Анубис”*.

По отношение на *седмия критерий* за осигуряване на тематична връзка между текст и илюстративен материал не са установени несъответствия при всички учебници.

Четвъртата група критерии са свързани с **езика на учебника**. И при трите учебника се наблюдава съответствие с езиковите норми, което е изискването на *първия критерий*, но има какво да се желае от методична гледна точка при формулирането на въпросите и задачите.

По *втория критерий* се отчита съответствие на учебното съдържание на учебниците на трите издателства с научния език и терминологията, поради което те получават по 4 пункта.

При *третия и четвъртия* критерий при учебниците на издателствата *“Анубис”* и *“Булвест 2000”* има частично нарушаване на достъпността на езика и стила на изложение при учебното съдържание свързано със социално – икономическата география. По тази причина те получават по 3 пункта.

Въз основа на избраните групи критерии по отношение на сравнителния анализ на учебниците по география икономика в VII клас могат да се направят следните **изводи**:

- Всички учебници са многофункционални и осигуряват възможности за постигане на очакваните резултати и равнища на усвоеност, заложили в учебната програма.

- Разнообразните им компоненти съдействат за тяхното използване в отделните звена от макроструктурата всички типове уроци и при самоподготовката на учениците.

- Всички учебници способстват за реализиране на главната цел на обучението по география и икономика в VII клас и на произтичащите от нея подцели.

- В учебниците на всички авторски колективи преобладават умения за получаване на информация, за интерпретиране и за представяне на географска информация от различни източници.

- И при трите авторски колектива се отчитат пропуски и несъответствие с изискванията на учебната програма по отношения на уменията за генериране на информация. Те се отнасят до нарушаване на системността при изработването на съчинение разсъждение и есе.

- Учебниците съдействат за формиране на основни компетенции и модели на поведение в географското пространство според изискванията на учебната програма.

- В трите учебника процесът на формиране на ценности е застъпен в уроците за дейност. В учебниците на *“Анубис”* и *“Булвест 2000”* учебното съдържание на темите за нови знания за население не съдейства в достатъчна степен за изява на нравствено-естетически ценности.

- По отношение структурата на учебниците в VII клас се отчита частично несъответствие между структурните компоненти на учебника и учебната програма при учебниците на *“Анубис”* и *“Булвест 2000”* и частично разминаване с критерия за съответствие на възрастовите особености при всички учебници.

- При всички учебници е налице апарат за ориентиране и за организиране на усвояването, но при учебниците на *“Булвест 2000”* и *“Просвета-София АД”* липсват уроци за контрол.

- По отношение на критериите за оценка на текста и извънтекстовите компоненти при всички учебници се отчита съответствие с тенденциите в съвременното развитие на науката.

- Учебниците създават условия за формиране на основните умения според учебната програма, но не осигуряват добри възможности за практическото им прилагане, с изключение на уроците за дейности.

- Епизодично в отделните урочни единици присъстват елементи за реализиране на самостоятелна и творческа дейност, а те трябва да са постоянни елементи за реализиране на дейностния подход в обучението.

- При оценката на езика на учебниците преобладаващите оценки са от 4 пункта, тъй като се наблюдава съответствие с езиковите норми научния език и с научната терминология. Отчита се неточна формулировка на дейностите свързани с въпросите и задачите.

- Количественият анализ на Приложения №1, 2 и 3 показва, че въз основа на комплексната оценка може да се направи рейтинг класация на отделните учебници. Оценката на *“Просвета-София АД”* възлиза на 60 пункта, на *“Анубис”* – на 57 пункта и на *“Булвест 2000”* – на 55 пункта.

Ако направим сравнителен качествен анализ на действащите учебници по география и икономика в V, VI и VII

клас, можем да заключим, че въпреки посочените слабости седмокласните учебници са на едно по – високо равнище. За това говори и малката разлика между трите учебника по отношение на направения количествен анализ, като всеки един от учебниците има своите предимства.

Приложение 1

Критерии за оценка структурирането на учебниците по география и икономика за VII клас

Критерии	Учебници за VII клас по издателства		
	“Анубис”	“Булвест 2000”	“Просвета София АД”
1. Съответствие между структурните компоненти на учебника и логиката на учебната програма	4	3	4
2. Последователност и взаимосвързаност на структурните компоненти според логиката на науката	4	4	4
3. Наличие на справочен апарат – пояснителни текстове, речници, указатели, таблици и др.	3	4	4
4. Наличие на апарат за ориентиране – съдържание, шрифтови и цветови откроявания, указатели и др.	4	4	4
5. Наличие на апарат за организиране на усвояването – въпроси,	3	3	3

задачи, теми за самостоятелна работа, систематизиращи и обобщаващи таблици и др.			
--	--	--	--

Приложение 2

Критерии за оценка на текста и извънтекстовите компоненти на учебниците по география и икономика за VII клас

Критерии	Учебници за VII клас по издателства		
	“Анубис”	“Булвест 2000”	“Просвета София АД”
1. Съответствие със съвременното развитие на науката	4	4	4
2. Съответствие с възрастовите особености на учениците	3	3	3
3. Осигуряване на системност и яснота при въвеждане на понятията	3	3	4
4. Създаване на условия за формиране на основни умения и осигуряване на възможности за практическото им прилагане	3	3	3
5. Осигуряване на методи, които да стимулират самостоятелната работа на учениците и творческата дейност	4	3	4

6. Осигуряване на вътрешно-предметни и междупредметни връзки	4	3	3
7. Осигуряване на тематична връзка между текст и илюстративен материал	4	4	4

Приложение 3

Критерии за оценка на езика на учебниците по география и икономика за VII клас

Критерии	Учебници за VII клас по издателства		
	“Анубис”	“Булвест 2000”	“Просвета София АД”
1. Съответствие с езиковите норми	4	4	4
2. Съответствие с научния език и терминологията	4	4	4
3. Достъпност на езика и стила на изложение	3	3	4
4. Яснота и точност на езика	3	3	4

Литература:

1. **Попов А.**, И. Чолеев, П. Славейков, Ж. Желев, Учебник по география и икономика за VII клас, “Анубис”, С., **2008**
2. **Цанкова Л.**, Н. Димов, Е. Лазарова, Учебник по география и икономика за VII клас, “Просвета – София АД”, С., **2008**
3. **Пенин Р.**, В. Стоянова, Учебник по география и икономика за VII клас, “Булвест 2000”, С. **2008**
4. **Савова Ж.**, Критерии за избор на учебници, “Сиела”, С., **2003**
5. Учебна програма по география и икономика за V клас, Учебни програми IV част за V-VIII клас, Главна редакция на педагогическите издания към МОН, С. **2004**
6. Наредба за учебници и учебни помагала, ДВ, бр. 46 от 20 май, **2003**

РОЛЯТА НА КОМПЮТЪРНИТЕ ЗНАНИЯ И УМЕНИЯ В ПРОФЕСИОНАЛНАТА ПОДГОТОВКАТА НА СТУДЕНТИТЕ-БЪДЕЩИ НАЧАЛНИ УЧИТЕЛИ

Милена И. Цанкова, Ивелин Г. Иванов

*Шуменски университет “Епископ К. Преславски”, Колеж–
Добрич 9300 Добрич, ЖК Добротица 12, E-mail:*

milena_b@abv.bg

Резюме: В настоящото съобщение ще разгледаме подготовката по информационни технологии и някои възможности за използване на компютъра и съвременните информационни технологии в обучението по методика на природознанието с цел повишаване професионалната подготовка на студентите от педагогическите специалности.

Abstract: In the present report we will examine the preparation in information technologies and some possibilities for using the computer and the contemporary informational technologies in education of methodics of nature knowledge and the goal is raising the professional preparation of the students studying pedagogical subjects.

Key words: students, informational technologies, methodics of nature knowledge

В съвременните условия се осъществява процес на информатизация и компютързация на обществото, същността на който се състои в повишаване на интелектуалните потребности и възможности на човека. Вследствие на това, важна задача, която стои пред системата на висшето образование е при подготовката на бъдещи специалисти да се осъществява усвояване на знания по специалността и успоредно с това придобиване на знания и умения за използване на съвременните информационни технологии в учебния процес и в бъдещата професионална дейност. Тенденциите в използване на компютърните техники и

технологии са разгледани в разработките на В.П. Беспалко и други автори. На тази тема са посветени много конференции и кръгли маси както у нас така и в чужбина, като последната се състоя на 27 и 28 април 2009 г., в София - Шеста национална конференция "Информационни технологии в образованието - необходимата инвестиция в бъдещето на България". Особено актуално е изучаването на информационните технологии от студентите - бъдещи начални учители, тъй като в настоящото съвремие с особена острота се налага изискването тези специалисти да имат нужните компетенции, за да осъществяват професионална дейност на нивото на порасналите обществени изисквания.

В процеса на обучение във Висшето училище съществува потребност от компютърни знания, умения и навици, но същевременно и възпитаване на нравствено отношение към компютърната дейност, целите и действията, осъществявани посредством персоналния компютър и реализация на творческите способности на студентите. Възниква необходимостта от формиране на особен вид култура, която разглежда човешката дейност в условията на всеобща компютъризация.

В резултат на прегледаната от нас литература можем да кажем, че натрупания теоретически и фактически материал е недостатъчен за решаване на противоречието между потребностите бъдещите начални учители да имат високо ниво на компютърна култура и неразработените научно-технологични основи за нейното формиране. Това определи и проблема на настоящето съобщение. Ще разгледаме подготовката по информационни технологии и някои възможности за използване на компютъра и съвременните информационни технологии в обучението по Методика на природознанието, с цел повишаване професионалната подготовка на студентите от педагогическите специалности.

В последните години развитието и приложението на компютърните технологии осъществява „революция” в науката и в обществото като цяло. Високоскоростните процесори и мощното програмно обезпечаване променят нагледните средства, обработката на данни, изменят се моделирането и начинът на

обясняване на процесите, а също и начинът на преподаване на знания. Възможностите, свързани с развитието на компютърните технологии и тяхното влияние върху ефективността на обучението, силно нарасна през последните десет години. Интернет и мултимедийните програми играят важна роля в обучението във Висшето училище и намират приложение в лекциите, упражненията и практическата работа на студентите. В действащите учебни програми по информатика особено важно е учебният материал да се построи по схемата „от теорията към практиката”, студентите да се запознаят с определени теоретични знания и да ги приложат по време на упражнения и при работа по други учебни дисциплини. Получените знания и умения намират реално приложение в бъдещата им професионална дейност. Това повишава интереса и създава допълнителна мотивация на студентите за изучаване на предмета. За решаването на поставения проблем е необходимо сътрудничество и съвместна работа на преподавателите по информатика и преподавателите по другите учебни дисциплини. Така информационните технологии намират приложение в преподаването по Природознание и Методика на природознанието.

В учебния план за специалностите „Начална училищна педагогика и чужд език” и „Начална училищна педагогика и информационни технологии”, в които се подготвят бъдещи начални учители, се изучават дисциплините Природознание и Методика на обучението по природознание. Учебното съдържание по Природознание за обучението на студентите е конструирано чрез холистичен подход. Той предвижда факти, процеси, явления, закономерности и закони в областта на различните науки, идеи, които ги свързват и които илюстрират единения между науките: тези за живата и неживата природа, идеите за единен и цялостен свят. Чрез теоретичната подготовка по природознание студентите получават знания за природата като единно цяло от изключително многообразни обекти и за непрекъснатите промени, които настъпват в нея и се наричат природни явления. Запознават се и обясняват някои явления в неживата природа и показват начините за прогнозирането им, изучават флората и фауната и взаимовръзките и

взаимозависимостите между тях. Така студентите - бъдещи учители получават теоретични знания за обектите и явленията от природната среда, необходими им при запознаване на учениците с обкръжаващата ги среда. Обучението по природознание подпомага изясняването на връзката човек-природа-общество. Към видовете частни дидактики се отнася дисциплината Методика на обучението по природознание и родинознание. Тя има за цел да предостави на студентите теоретични знания и да формира умения с приложно-методически характер. Студентите усвояват нови стратегии за ръководство и стимулиране на познавателната дейност на учениците от началното училище при запознаване с природната и обществена среда. Овладяват умения и способности за творческо приложение в конкретни експериментални ситуации на водещи тенденции в методиката. Задачите на образованието в съвременния етап поставят повишени изисквания към практическата подготовка на педагогическите кадри. В подготовката на професионалните бакалаври това се осъществява чрез хоспитиране, текуща и преддипломна практика. Студентите се запознават с нови, високоефективни методи и похвати, търсят по-висок педагогически ефект от предлаганите методически средства. Практическата подготовка на студентите е предвидена и организирана, така че да се постига по-голяма връзка между теоретичната и практическата подготовка на студентите. Формират се способности у студентите да използват усвоените знания и да ги прилагат в конкретни ситуации. Осъществява се организация и ръководство от страна на преподавателя. Компютърът дава възможност да се оптимизира труда на студента- бъдещ начален учител и да се превърне в универсално техническо средство. С помощта на компютъра може да се съхрани огромно количество материал и разработки на уроци. В часовете по природознание, информационните технологии и приложението на компютъра позволяват да се моделират процеси и явления, за демонстрацията на които е нужно специално оборудване или е невъзможно да се осъществят в изкуствени условия. По методика с помощта на компютъра се наблюдават уроци, ситуации, разглеждат се различни нагледни материали.

Възниква въпросът и за подбор на подходящи програми, които да отговарят на нуждите на бъдещата професионална дейност на студентите.

При подбора на програми за работа по методика се съобразяваме със следните особености:

1. Програмата да е добре позната на студентите.
2. Работата с програмата да е максимално проста.
3. Студентът да има възможност да подреди материала по свое усмотрение, да има възможност да прояви творчество и да не е необходимо да запомня порядъка, в който ще представя информацията.
4. Програмата да позволява да се използва информация в различни форми: текст, таблици, диаграми, видео фрагменти и др.)

И така като се съобразяваме с тези изисквания, като необходимост в часовете по методика на природознание се спираме на използването на програмата Power Point от пакета на Microsoft Office. С този пакет студентите са се запознали в дисциплината Информационни технологии.

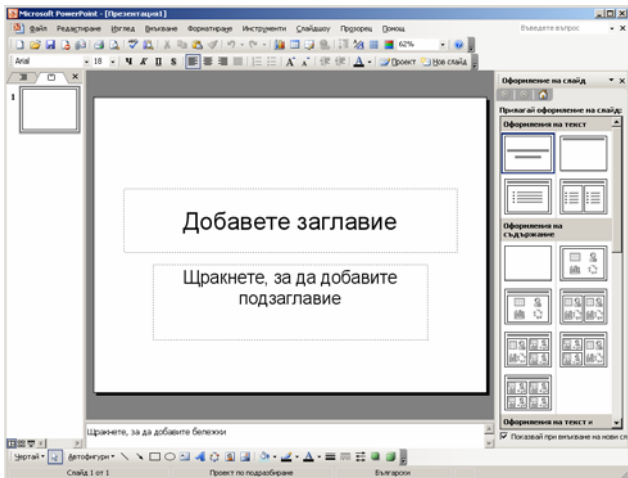
В Microsoft Power Point студентите създават електронни презентации, които използват в упражненията по методика на природознание и по време на текуща и държавна практика с учениците в началното училище. Опитът ни в това направление показва, че е необходимо:

1. Студентите да са овладели теоретичните знания по природознание.
2. Знания и умения по методика.
3. Знания и умения за работа с новите информационни технологии.
4. Умения за работа с програмата Power Point.

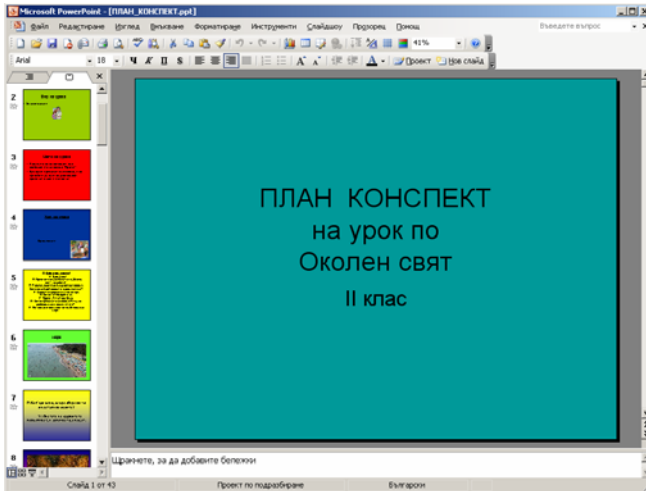
Ако у студентите са изградени посочените знания, умения и навици, те могат да направят план-конспект на урока, и след това да подготвят презентация за конкретния урок като използват текст, снимки на различни природни обекти, анимации, графики, аудио-средства и др. Програмата има лесен за използване интуитивен графичен интерфейс и с нея се работи много лесно. С помощта на тази програма може да се изготви

презентация за всеки урок и за всеки клас по методика на природознание.

Студентът избира вида на слайдовете, тяхното оформление и го осъществява леко с помощта на програмата Power Point.

Така изготвената презентация позволява на студента при представяне на урока пред учениците да има добра нагледност на представяното учебно съдържание и максимално да се съсредоточи върху хода на урока. Представянето на всеки следващ слайд се свежда до натискане на левия бутон на мишката или бутоната шпация. Онагледяване с помощта на презентация може да бъде направено за целия урок или за отделни части на урока за изложение на новите знания, за затвърждаване и т.н. Например при запознаване с представители от групите растения и животни при затвърждаване на знания и проверка на изпълнението на задачи.

При работа с презентация и представяне на различни изображения се съобразяваме екранът да е с достатъчно голям диагонал, за да може да се вижда от всички студенти, респективно ученици в училище. Отмина времето, когато мултимедиите и Notebook е нещо ново и което е в сферата на пожеланията за всяко училище. Днес училищата разполагат с компютърни кабинети, мултимедия и Notebook. Министерството на образованието стартира пилотен проект за предоставяне на Notebooks за всеки учител в училище.

Изискванията, които се поставят пред изготвящият презентацията са:

- Текстът в слайдовете да е достатъчно голям и да може да се чете.

- Разработващият презентацията да избере цвят за текста, който да се откроява на фона зададен на слайда.

- Презентацията да не се претрупва с ефекти.

- Ефектите да служат за привличане на вниманието на обучаемите.

- Презентацията трябва задължително да има начален слайд, на който да е записано за какво се отнася и кой я е разработил.

-Всяка презентация трябва да има заключителен слайд, който да допринесе за завършеността на презентацията.

-Студентът умело да използва възможностите на програмата за включване на тест, графика, изображение, таблица и звук.

В заключение може да кажем, че знанията и уменията на студентите - бъдещи начални учители по информационни технологии ще намират все по-голямо приложение в работата по другите учебни дисциплини и в бъдещата им професионална реализация с цел повишаване ефективността на учебния процес. „Интегрирането и използването на ИТ в учебния процес не е самоцелно и е единствено правилният път за обучение. Технологиите трябва да се използват като допълват и разширяват използваните в класната стая практики” [2].

Литература:

1. **Велева М.,** М. Божкова. Ролята на природните дисциплини в обучението на студентите в колежанската специалност Предучилищна педагогика и чужд език // Научни трудове, Педагогически колеж – Добрич, т. III D, Шумен, **2003**, с. 220-223

2. **Debra N.A.** Hayes. ICT and learning: Lessons from Australian classrooms.

МОДЕРНИЗАЦИЯ НА УЧЕБНИЯ ПРОЦЕС ЧРЕЗ ИНТЕГРАЦИЯ МЕЖДУ МЕТОДИКАТА НА ТЕХНОЛОГИЧНОТО ОБУЧЕНИЕ И МЕТОДИКАТА НА ПРИРОДОЗНАНИЕТО ПРИ ОБУЧЕНИЕТО НА СТУДЕНТИ

Нели Ст. Димитрова* ;
Милена И. Цанкова(Божкова)**

* Шуменски университет “Епископ К. Преславски”,
Педагогически факултет,
гр. Шумен – 9712, ул. Университетска 115
e-mail: n.dimitrova@fmi.shu-bg.net

** Шуменски университет “Епископ К. Преславски Колеж–
Добрич 9300 Добрич, ЖК Добротица 12,
e-mail: milena_b@abv.bg

Резюме: В настоящото изследване се проследява модернизацията на учебния процес при подготовката на професионален бакалавър, основана на интеграция на методика на технологичното обучение и методика на обучението по природознание във висшето училище.

Abstract: In the present research is followed out the modernization of the educational process in the preparation of a professional bachelor, based on integration of methodic of technological education and methodic of nature knowledge education in higher education.

Keywords: students, methodic of technological education, methodic of nature knowledge education.

Всяка една образователна система, разгледана в исторически план претърпява промени. Това показва, че на всеки един етап се обръща внимание на качеството на обучение на младото поколение. Днес съвременните

условия на живот налагат още по задълбочено да се разглежда процеса на обучение, за да се формират личности адекватни на времето в което живеят. Този процес на промяна в съответствие с най-новите, съвременни изисквания и стандарти се нарича *модернизация*.

Общо казано *модернизацията на учебния процес* е процес на социално-културната трансформация на знания, умения и отношения. Тя е задълбочен непрекъснат процес на промяна, включващи ценности, норми, институции и структури. Образователните измерения на модернизацията включва създаването на модерна нация покриваща глобалните съвременни изискванията на обществото.

Модернизация е понятие, използвано в социологията и политиката, но през последните десетина години все по често започва да се налага и в образователната сфера.

У нас е създадена Национална програма за модернизация на българското образование, чиито принципи са: *равенство* образователната система; *устойчивост* на българските образователни традиции и ценности; *прозрачност* на информацията за всички участници в образователния процес; *партньорство* между всички, свързани с образованието институции; *конкуренция* между учебните институции; чрез предлагане на качествено и стимулиращо обучение; *отвореност* - образованието като гъвкава система, отворена към развитието на икономиката и адаптивна към пазара на труда в Европейския съюз [Национална програма за модернизация на българското образование (2005 - 2010 година)].

Основавайки се на това възникна провокацията за **целта на настоящото изследване** за определяне на *модернизацията на учебния процес при подготовката на студенти, основана на интеграция на методика на технологичното обучение и методика на природознание във висшето училище.*

Процеса на модернизация при обучението на студенти е насочен към **качеството и ефективността образованието**. Основните параметри на модернизация са:

- осъвременяване на учебните програми, като се цели постигането на пренос на формираните знания и умения в практически ситуации;
- подготовка на студентите спрямо потребността на пазара на труда;
- въвеждане на нови методи на преподаване, при които е силно изразена интерактивността.
- осигоряване на междупредметни връзки и интегрирано обучение.

Един от начините за постигане на това е интегрирането на знания и умения в различни учебни предмети.

Приложена в учебното съдържание интеграцията е процес, при който различните елементи на даден обект или явление се обединяват за да се формира цялостна представа за него. По този начин се търси общото между отделните елементи.

Принцип на интеграцията. Това е изучаване достиженията на цивилизацията, езика и културата на другите народи, използване на прогресивните образователни информационни технологии, взаимопроникване в съдържанието на всички дисциплини и курсове, за да се постигнат интегративни знания за човека, обществото и обкръжаващата среда. Интеграция на висшето образование е преход от аналитическия подход в преподаването на всяка дисциплина към синтезиращия, основан на междудисциплинарните целемотивационни, съдържателни, процесуални и методически функционални връзки на всички дисциплини изучавани във висшето училище.

М. Андреев [Андреев, 1986] изяснява теоретичните предпоставки на интегралния подход в обучението и формулира дидактическата им значимост в системата на учебното

съдържание и функционалната им оперативност в обучението като цяло. Авторът подчертава, че интегралните тенденции в обучението не са отрицание на предметната система, а нейно продължение в специфични дидактично обосновани форми. Той разяснява, че в отделните предмети съществуват интегративни нишки, които трябва да се актуализират в подходящи форми. Значението на интегралните тенденции М. Андреев вижда преди всичко в това, че те произтичат от предметните знания и ги надстройват [Андреев, 1986, с.12-13].

Едно от направленията при прилагане на интегралния подход в съвременното училище е разработване на проблемите, свързани с осъществяване на интеграция между учебните предмети, върху основата преди всичко на интеграционния подход към учебното съдържание. Във връзка с това се разработват новите учебни програми, в които осъществяването на междупредметни връзки намира важно място. Интеграцията ще позволи да се премине от локално, изолирано разглеждане на различни обекти и явления към взаимносвързано, комплексно изучаване. Това съдейства за повишаване нивото на развитие на личността. За да могат да осъществяват бъдещата си професионална дейност студентите подготвящи се за учители трябва да получат такива знания по методика. Трябва да се обръща внимание при професионалната подготовка на студентите да провеждат такъв тип обучение при което да се осъществяват интегративни връзки. Образованието в педагогическите специалности следва тенденцията – да подготви студентите за бъдещата им професионална реализация в училище.

В резултат на взаимодействието и взаимопроникването на знанията се осъществява подготовка на студентите, която им дава възможност при работата им с учениците да достигат до качествено нова степен на осмисляне на учебното съдържание, като интегрална цялост. Така у тях се изгражда способност за пренос и обобщение на синтезирани знания и умения при изучаване на обекти, процеси и явления, формира се нагласа и стил на синтезирано мислене и действие.

Интеграцията в образователния процес на студентите най-често се прилага по методическите дисциплини.

По време на обучението на студентите по методика на природознание се посочват възможностите за интеграция на знанията по родния край, околната среда, човекът и природата с другите учебни предмети, например като технологичното обучение. Това предполага при разработването на уроци, чието съдържание е свързано с интегративни задачи да се следи за формулиране и реализиране на интегративни цели. По този начин ще се съдейства за бъдещата подготовка на студентите и получените компетенции ще им дадат възможност да осъществят по висока ефективност на учебния процес в училище.

Възможните варианти за интеграция между методиката на технологичното обучение и методиката на природознанието при обучението на студентите са:

- анализ и обобщаване на знанията по теми от учебното съдържание при обучението на учениците с еднакъв характер;
- обединяване на отделни елементи на учебно съдържание по различните предмети, изучавани в училище, в подходящи социални ситуации.
- изграждане на нови обекти на изучаване и проучване, базиращи се на учебното съдържание в училище.

Изборът на вариант на интеграция зависи от методиста, водещ съответната методика на студентите.

Интеграцията между методиката на технологичното обучение и методиката на природознанието се базира на следните компоненти на учебно съдържание:

- наличие на общи цели и целите на проучването, които произтичат от сходството на изучаваните предмети от училище, включващи знания и умения общо казано за природата;

- - прилагане на общи принципи на преподаването и изучаването на методите на обучение;
- изучаване на общи обекти на научното познание, която е предпоставка за интегративни връзки на при обучението на ученици.;
- наличие на близки по съдържание на понятия и термини;
- осигуряване на единна логика на асимилация на образователна информация.

При обучението на студенти интеграцията има съществено значение, защото води до създаване на разнообразни компетентности, необходими на студентите за тяхната по-нататъшна професионална реализация в училище. Като процес на модернизация тя обогатява процеса на образование не само в теоретичен, но и в практически аспект. Интеграцията може да се прилага като инструмент за мотивация на студентите за ефективно усвояване на знания и умения, като и за практическото им развитие като бъдещи учители.

Литература:

1. Андреев, М. Интегративни тенденции в обучението. София. 1986. с.12-13
2. Зорина Л. Я., Интегрированные предметы естественнонаучного цикла / Современная дидактика: теория – практика / Под научной редакцией И.Я. Лернера, И.К. Журавлёва. М., ИТП и МИО РАО. 1993. – с. 125 – 140.
3. Национална програма за модернизация на българското образование (2005 - 2010 година).

ВЪЗМОЖНОСТИ ЗА ИНТЕГРАЦИЯ НА ПРЕДМЕТИТЕ ИЗУЧАВАЩИ ПРИРОДАТА И ДОМАШЕН БИТ И ТЕХНИКА В НАЧАЛНОТО УЧИЛИЩЕ

Милена И. Цанкова* ; Нели Ст. Димитрова**

* Шуменски университет “Епископ К. Преславски Колеж–
Добрич 9300 Добрич, ЖК Добротица 12,
e-mail: milena_b@abv.bg

** Шуменски университет “Епископ К. Преславски”,
Педагогически факултет,
гр. Шумен – 9712, ул. Университетска 115
e-mail: n.dimitrova@fmi.shu-bg.net

Резюме: В настоящия научен труд се характеризират някои възможности за реализиране на междупредметни връзки в етап начален на основната образователна степен като основа за интеграция на учебните предмети даващи знания за природата /роден край, околна среда и човекът и природата/ и домашен бит и техника.

Abstract: In this scientific work is characterized some opportunities to realize the connections between two objects in initial stage of the main level of education as the basis for integration of the subjects giving knowledge of nature / native land and the world around and man and nature /and labor training .

Keywords: elementary school, native land, the world around, man and nature, labor training.

В нашето съвремие промените в социалния живот, в науката, в техниката изискват нови подходи в системата на обучение и възпитание. Това налага промени в учебното съдържание, създаване на нови учебни планове, учебни програми

и усъвършенстване на методите и формите на организация на обучение.

Предметната система в началното училище предлага едностранно разглеждане и усвояване на знания от една или друга област без да се осъществява връзка между тях. В същото време началния етап на основната образователна степен е особено важен като първо стъпало на което да се осъществи междупредметна интеграция на знания с цел получаване на цялостна представа за обкръжаващия свят и в следващите степени на обучение да се издигне на по високо ниво.

Най-често интеграцията се определя като процес за формиране на цялостна представа на даден обект или явление. Определят се отделните елементи като се търси общото между тях.

Целта на настоящия научен труд е да се определят някои възможности за реализиране на междупредметни връзки в началния етап на основната образователна степен като се характеризира основата за интеграция на учебните предмети даващи знания за природата /роден край, околна среда и човекът и природата/ и домашен бит и техника.

В последните години особено актуално в началното училище се поставя задачата за формиране на цялостна представа за обкръжаващия свят и мястото на човека в нея. Един от пътищата за решаване на тази задача е интегрираното обучение. Интеграцията позволява да се премине от локално, изолирано разглеждане на различни обекти и явления към взаимносвързано, комплексно изучаване. Като се отчитат възрастовите особености на учениците от началното училище при организиране на интегрирано обучение се дава възможност да се разкрива обкръжаващия свят с цялото му многообразие като се използват възможностите на знанията по всички учебни предмети.

Трябва да отбележим, че проблема за междупредметните връзки не е нов проблем и неговото разглеждане е стояло във възгледите за процеса на диференциация и интеграция на научното знание в различните

степени на обществено развитие. Използването на междупредметните връзки в учебния процес през различните периоди се разглежда от Я. А. Коменски, А. Дистервег, К. Д. Ушински, И. Д. Зверев, М. Андреев и др.

Организацията на работа в началното училище дава такава възможност, тъй като един учител осъществява обучението по няколко учебни предмета. Учебният процес построен на интегративна основа съдейства за повишаване нивото на развитие на личността.

Съдържанието по учебните предмети роден край, околна свят, човекът и природата дава знания за обкръжаващия свят. Съдържанието по тази **предметна област** може да служи като фактор за междупредметна интеграция. В случая знанията за природата, за обкръжаващия свят се явяват изходно, обединяващо начало, което се надгражда в учебния предмет по “Домашен бит и техника”.

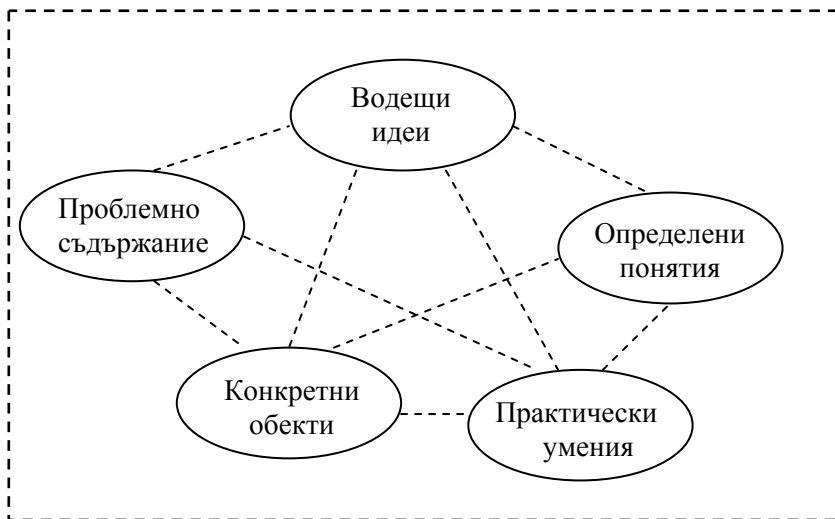
Интегрираното съдържание на учебните предмети даващи знания за природата:

- придава на образователния процес цялостност и системност;
- позволява да се проследят знания в различните учебни предмети, като се проследява природата;
- интеграцията на природните предмети с други позволява да се допълнят природонаучните знания;
- разкрива се последователността на природните процеси;
- алгоритмизират се знанията за природата;
- разкрива се ролята и значението на човека в природата;
- съдейства се за развитие на природонаучно мислене;
- съдейства се за повишаване на интереса на учениците в други области на човешкото знание (техника, изкуство, история, литература и др.);
- повишава се мотивацията, интересите и потребностите за изучаване на природата;

В основната образователна степен знанията за

природата по учебните предмети роден край, околна среда, човекът и природата интегрирани в учебния предмет по “Домашен бит и техника” поставят основите в отношението на личността към околната среда. Това е важен елемент при изграждането на цялостната екологична култура на всеки индивид. Интеграцията именно на знанията за природата формира представа за целостта на природата и същевременно за нейното многообразие. Тя дава възможност за формиране на знания, умения и особено отношения, свързани с екология, опазване на околната среда и опазване на здравето. По този начин се постига пълноценно развитие на учениците и подготовка за бъдещия им живот и професионална реализация.

На фигура 1 са показани факторите съдействащи за интеграция на знания, които могат да присъстват в учебното съдържание при горе посочените учебни предмети както като отделни елементи, така и в тясна взаимосвързка.

Фиг. 1 Фактори на интеграция на знания

Интеграцията на знанията за природата се подчинява на посочените фактори на фигура 1 по следния начин:

- Първият, но не по значимост фактор могат да бъдат *водещите (фундаменталните) идеи* в природознанието дават възможност за интеграция на знанията. В най-общ философски смисъл идеите означават отражение на обективната действителност в човешкото съзнание. В науката идеите ”служат за основа, синтезираща знанията в определена цялостна система, изпълняват роля на активни евристични принципи за обясняване на явления, търсения на нови пътища за разрешаване на проблеми” [Философский энциклопедический словарь, с. 201]. Във тях се отразяват достиженията на науката. Водещите идеи очертават развитието на науката и придават цялостност на учебното съдържание. [М. Божкова, с. 17] Такива общи идеи са например: „Мястото на човека в природата”; „Единство между организъм и среда”, „Опазване и възстановяване на природната среда”. Осмислянето на водещите идеи от различни аспекти позволява на учениците да вникнат в същността на изучаваните процеси и явления. Те намират приложение при запознаване с природата в етап начален и дават възможност за формулиране на обобщения и изводи във връзка с закономерностите в развитието и’.

- Като втори фактор за междупредметната интеграция може да се посочи *проблемното съдържание*. То може да стане свързващо звено между предметите изучаващи природата и домашен бит и техника. Могат да се посочат редица проблеми които намират, място и в други предмети и предметни области – в случая обект е технологичното обучение. Като пример могат да служат проблема за опазване на природната среда. Той може да бъде обект на разглеждане от всички науки и всички учебни предмети. Това е един от много важните общочовешки проблеми който може да бъде решен само с участието на всички науки, специалисти и страни от цял свят.

- *Конкретните обекти* също могат да играят роля на фактори за интеграция на природните учебни предмети и домашен бит и техника. Например растенията се изучават като природни обекти и учениците получават знания за тяхното

разпространение, развитие, устройство и др. По домашен бит и техника се доразвиват тези знания като се запознават с грижите за тях. Усвояват практически умения за отглеждане на растения.

- *Определени понятия* също могат да бъдат фактор за интеграция. Например понятия като „природа”, „растения”, „животни”, „структура”, „движение”, „устройство”, „дървесина”, „метали” и т.н. имат транспредметен характер и са обект на изучаване от различни предмети. Това показва тенденция за интеграция на знания. Такива общи понятия може да се посочат и с други предмети.

- *Формирането на практически умения* също играе роля за интеграция. Например практическите умения за: „засаждане”, „грижи за растенията”, „грижи за животните”, „храна и хранителни продукти” и др. При обучението по природните предмети учениците получават знания и умения например за растенията: за отделни представители, за различни групи растения според различни критерии, за грижите за растенията. По домашен бит и техника също получават знания за растенията и на практика осъществяват засаждане на растение. При обучението по околна среда получават знания за различните видове храни и хранителни продукти, по домашен бит и техника усвояват умения да приготвят храна.

В заключение може да се каже, че според пространственото разположение връзките за интеграция се делят на хоризонтални и вертикални.

Хоризонтални връзки се осъществяват когато интегриращите предмети се изучават едновременно.

Вертикални връзки се наблюдават когато интегриращите предмети се изучават в различни класове, т.е. в различно време.

В такива случаи се налага да се върне назад или да се отиде напред за да се осъществи междупредметна интеграция. Освен това връзките могат да бъдат явни или неявни. Явни са връзките когато са предвидени. Например свързани са, посочени са в учебния план, учебната програма и т.н. неявна е връзката когато се получава при изучаване на една или друга тема без да е предвидена.

Направения анализ ни позволява да направим извода, че интеграцията на природното съдържание със съдържанието по домашен бит и техника е възможно на ниво знания и на ниво практически умения и съдейства за цялостно формиране на личността.

Литература:

1. Божкова, М. Система за методическа подготовка по природознание на студентите – бъдещи начални учители. Дисертация. 2007.
2. МОН, Учебна програма по роден край за първи клас, София, 2000.
3. МОН, Учебна програма по околна среда за втори клас, София 2002.
4. МОН, Учебна програма по човекът и природата за III клас, София 2003.
5. МОН, Учебна програма по човекът и природата за IV клас, София 2003.
6. МОН, Учебна програма по домашен бит и техника за първи клас, София, 2000.
7. МОН, Учебна програма по домашен бит и техника за втори клас, София 2002.
8. Учебна програма по домашен бит и техника за III клас, София 2003.
9. МОН, Учебна програма по домашен бит и техника за IV клас, София 2003.
10. Философский энциклопедический словарь. М., Советская энциклопедия, 1983.

МОТИВАЦИЯТА КАТО ФАКТОР ЗА РАЗВИТИЕ НА ЛИЧНОСТТА

Нели Ст. Димитрова

*Шуменски университет “Епископ К. Преславски”,
Педагогически факултет,
гр. Шумен – 9712, ул. Университетска 115
e-mail: n.dimitrova@fmi.shu-bg.net*

Резюме: Проблема за мотивацията на всеки човек в съвременните условия придобива особено значение. Чрез нея се реализира връзката между индивида и обществото, в което образователния процес е с приоритетно значение.

Целта на изследване да се направи характеристика на мотивацията на всеки индивид и доколко може да бъде фактор за развитие на личността. Основният акцент при реализирането на тази цел е върху проучването на основните характеристики на процеса за мотивация, като се анализират различни литературни източници.

Abstract: Problem of motivation of each person in the modern world is particularly important. It is realized through the relationship between the individual and the society in which the educational process is a priority.

Prpose of the study to make a characteristic of each individual's motivation and how can be a factor for the development of personality. The main emphasis in the realization of this objective is the study on the main features of the process of motivation, and analyze various literary sources.

Keywords: motivation; personals development.

Проблема за мотивацията на всеки човек в съвременните условия придобива особено значение. Чрез нея се реализира връзката между индивида и обществото, в което образователния процес е с приоритетно значение. Това от своя страна определя човешкото поведение, защото общо казано мотивацията е отговор на въпроса “Защо” на поведението на индивида. Така мотивацията може да се характеризира вътрешните състояния на човека като провокираност, селективност, амбициозност, упоритост и т.н. Тя е вътрешен процес, който определя поведението на човека воден от някаква потребност.

От тези факти произлиза и **целта на изследване да се направи характеристика на мотивацията на всеки индивид и доколко може да бъде фактор за развитие на личността.** Основният акцент при реализирането на тази цел е върху проучването на основните характеристики на процеса за мотивация, като се анализират различни литературни източници.

В настоящото изследване **терминът мотивация се разглежда като система от мотиви, които са вътрешни подбуди за действие, възникнали върху основата на потребности и преживявания, възприятия и представи, понятия и убеждения.**

Сложността и многостранния характер на проблема за мотивация, определят разнообразието на подходи към разбирането на неговата същност, характер, структура, както и методите за неговото проучване (Б. Г. Ананьев, С. Л. Рубинштейн, М. Аргайл, В. Г. Асеев, Л. И. Божович, К. Левин, А. Н. Леонтъев, З. Фрейд и др.). Важно да се подчертае, че основните методологически принципи за определяне на обхвата на мотивационните изследвания в литературата, са твърде разнообразни и неидентични.

Редица учени, изследователи на проблема за мотивацията отбелязват, че "... човешката мотивационна система е много по-сложна структура, отколкото просто поредица от мотивационни дефинирани константи.

Тя се описва в изключително широк обхват, който включва в себе си и автоматично осъществяващи се постановки,

които в даден момент се явяват актуално действащи за човека функции за понататъшното му развитие (Асеев, В. Г., 1974, с. 122).

Като водещ фактор в регулирането на дейността на отделния човек и неговото поведение се явява неговата мотивацията или интерес към тази дейност. В много случаи понятието “мотивация” се отъждествява с понятието “интерес”. Това е така поради факта, че мотивите подбуждащи човешкото поведение пораждаат и интереси. Интересите се определят като особено мотивационно състояние с познавателен характер. Интересът се определя и като форма на проявление на познавателна потребност, обезпечаваща стремежа на личността за осъзната целева дейност, което е основен фактор за развитието на една личност.

Терминът интерес най-общо в литературните източници се определя като цел или полза от извършването на дадено действие или даден резултат от нещо. При интереса важен е крайният резултат.

Докато под *термина мотивация* се определят причините, които принуждават хората да извършват определени действия за постигане на даден резултат.

Всичко това от една страна позволява да се определи мотивацията като сложна, нееднородна система с много равнища, включваща в себе си потребности, мотиви, интереси, идеали, стремежи, нагласи, емоции, норми, ценности и т.н., и от друга страна може да се определи като полимотивационни дейности, свързани с поведението на човека като доминиращ мотив в неговата структура.

Разбиранията за мотивацията като източник на дейност и едновременно като система от подбуди се изучава от различните автори в различни аспекти.

Така според Александр Захаров могат да се определят два вида мотивация външна и вътрешна.

Като *външна мотивация* могат да се определят онези причини, които определят целта, която си поставя всеки човек

при постигане на даден резултат. Това всъщност е дейността, която човек иска да има като резултат известно време.

Вътрешна мотивация (според Захаров) е удоволствието, получени от извършените дейности.

Така мотивацията трябва да се разглежда неразделно от индивидуалните черти на характера на всеки човек и неговото емоционалното състояние, защото при едни и същи условия стимулиращият фактор може да бъде различен.

Не е достатъчно да се разделят мотивите на вътрешни и външни. Сама по себе си външната мотивация може да бъде положително (мотивация за успех, постижение) и отрицателния (избягване на мотивацията, защита). Това определя и още една нейна черта – устойчивост.

Всичко казано до тук може да се обобщи в това, че мотивацията на личността е съчетание на устойчивите мотиви, които имат йерархия, и отразяват ориентация на индивида.

Някои изследователи отъждествяват понятията мотивация и мотив. На кратко казано *мотивът е психично явление или причина, превърнати в тласък за действие, докато мотивацията е процесът за реализиране на това действие, което е с определена цел и стремеж за краен резултат.*

Мотивите се градят на основата на различни интереси, убеждения, нагласи, ценности и т.н., докато мотивацията на личността е съвкупност от устойчивите мотиви, които имат йерархия, и отразяват ориентация на индивида. Затова те са онази структура, която регулира протичането на активността между началната и крайната точка във всеки един момент при постигането на даден резултат.

Така мотивацията е във взаимна свързаност и обуславя развитието на личността. Това е проблем разглеждан и от педагогиката и от психологията.

Формирането на личността чрез мотивация е един от основните аспекти на съвременното образование. Затова мотивацията не е изменение на отношението на обучаемите към обучението, а сложна задача, която трябва да изпълнява учителя.

Известно е, че успехът на дейностите от обучението зависи от много фактори – не само психологически и педагогически, но и социално-психологически и социално-педагогически (образователни). Независимо от вида на тези фактори най-голямо влияние оказва тяхната сила. С други думи казано, по-силният стимул за действие поражда по-бързи и точни резултати. По този начин мотивацията може да се характеризира по два признака:

1. *Количествени характеристики* (на принципа на "силна и слаба").

2. *Качествени характеристики* (външни и вътрешни причини). Тук се има в предвид конкретните мотиви за съдържанието на дейностите. Например ако индивидуална работа е значима сама по себе си тогава се проявява вътрешна мотивация, т.е. качествените характеристики на мотивацията надделяват. Ако основният тласък на дейностите е свързан със социален престиж, заплата, т.н., то тогава става въпрос за външни мотиви.

Така постигането на високи резултати в учебната дейност е функция от отношението на учащите се и начина на преподаване на техните учители. Учителят не разполага с време или специални възможности за експериментално изследване на мотивацията на учениците. Той просто трябва да формира у тях устойчива мотивация към учебния процес, която се явява фактор за тяхното развитие.

Литература:

1. Асеев, В. Г. (1974). Проблема мотивации и личности. Теоретические проблемы психологии личности. – М., - с. 122.

2. Донцов, И. И., Белокрылова Г.М. (1999). Профессиональные представления студентов психологов. Вопросы психологии, - № 2.

3. Захаров, А. Мотивация - как фактор успеха
<<http://azakharov.ru/2008/04/17/motivaciya-kak-faktor-uspexa/>>

4. Захарова Л. Н. (1998). Личностные особенности, стили поведения и типы, профессионально самоидентификации студентов педагогического вуза. Вопросы психологии, № 2.
5. Зимняя И. А. (1997). Педагогическая психология: Уч.пособие. - М.
6. Леонтъев, А. Н. (1972). Проблемы развития психики. М.
7. Маслоу, Е. (2001). Мотивация и личность, Кибее, София.
8. Driscoll, M. (1994). Psychology of Learning for Instruction. Boston: Allyn & Bacon.
9. Spitzer, D. R. (1996). Motivation: The Neglected Factor in Instructional Design, Educational Technology, May-June.
10. Wlodkowski, R. J. (1986). Enhancing Adult Motivation To Learn, Jossey-Bass Publishers.

ПРИЛОЖЕНИЕ НА СЪВРЕМЕННИ ПОДХОДИ ПРИ ОБУЧЕНИЕТО НА СТУДЕНТИТЕ

Нели Ст. Димитрова

*Шуменски университет “Епископ К. Преславски”,
Педагогически факултет,
гр. Шумен – 9712, ул. Университетска 115
e-mail: n.dimitrova@fmi.shu-bg.net*

Резюме: Осъвременяването на учебния процес изисква приложение на нови подходи към обучението. Основната цел на образователната система при студентите е да предизвика траен интерес към науката, което води до високо квалифицирани кадри, конкуренти на пазара на труда.

Целта на настоящия труд е да представи една система от съвременни подходи при обучението на студенти, различаващи се от познатите ни традиционни.

Abstract: The modernization of the educational process requires application of new approaches to learning. The main purpose of the educational system the students to produce a lasting interest in science, leading to a highly qualified staff, competitors in the labor market.

The aim of this work is to provide a system of modern approaches to educating students, differing from traditional familiar to us.

Keywords: educational process, approaches to learning.

В учения процес при обучението на студенти все по масово е застъпването на информационните технологии като средство за обучение, което променя ролята на преподавателя. Той вече не е основният извор на информация, а по скоро консултант или ръководител на учебния процес за правилното усвояване на знанията и уменията, необходими за реализация в дадена област. Така осъвременяването на учебния процес изисква

приложение на нови подходи към обучението. Основната цел на образователната система при студентите е да предизвика траен интерес към науката, което води до високо квалифицирани кадри, конкуренти на пазара на труда. Това се постига чрез модернизация на учебния процес като се използват съвременни подходи на обучение.

Целта на настоящия труд е да представи една система от съвременни подходи при обучението на студенти, различаващи се от познатите ни традиционни.

В педагогическата литература много често понятието подход се отъждествява с понятието метод. Това е в следствие от тясна връзка, която съществува между тези две понятия в практиката.

Понятието подход означава начин на действия за постигане на даден резултат.

Понятието метод е набор от мерки, действия, които да бъдат предприети за решаване на определена задача или постигането на определена цел. По точно казано методите са „средства, начини, пътища за постигане на определени цели, за решаване на определени задачи” (Есипова, Б. П. 1967).

Приложението на съвременни подходи в областта на образованието като организация на учебния процес, включват създаване и търсене на ситуации близки до професионалната им реализация, удовлетворяване на познавателни потребности на студентите, стимулиране на интересите им в изучаваната област.

Приложението на различни подходи на обучени в учебния процес при студентите е предпоставка за създаване на добри условия за тяхното професионално развитие и за правилно изпълнение на определени социални роли в общество.

В таблица 1 е направен опит за конкретизиране и обобщаване на съвременни подходи прилагани в обучението на студентите.

Таблица 1

Подход на обучение	Видове учене	Отличителни белези
Изследователски подход	<i>Учене чрез проучване или изследване</i>	Проучване на определена тематика по даден проблем
Дейностен подход	<i>Учене чрез правене</i>	Прилагане на научените знания и умения по дадената област в конкретна практическа разработка
Експериментален подход	<i>Учене чрез преживяване (опит)</i>	Сравняване на самостоятелните открития с опита на други, чрез разсъждаване и анализ по даден проблем.
Ситуационен подход	<i>Проблемно-ориентирано учене</i>	Овладяване на определени знания и умения при решаване на проблеми чрез конкретни ситуации.
Системен подход	<i>Активно учене</i>	Системно усвояване на знания и умения за текущо решаване на части от даден проблем
Информационен подход	<i>Учене чрез анализиране</i>	Анализиране на информационните аспекти на всеки обект, процес или явление при решаване на даден проблем
Екип-ността като подход	<i>Учене чрез сътрудничество</i>	Групово (екипно) изпълнение на дадена дейност чрез сътрудничество в групата

Най-често в педагогическата практика при обучението на студентите се използва **изследователския подход**. Чрез този подход се осъществява *обучение чрез проучване или изследване*. Това е такъв процес на обучение, при който студентите извършват проучване по даден проблем, като правят реферативни прегледи. Така те са ангажирани с дейности, подтикващи ги да откриват отговори на въпроси, да провеждат проучване, да разрешават дадени проблеми и по този начин да достигнат до определени изводи. Процесът на изследване предизвиква

любопитството на студентите, от интересите или желанието им да разбере дадено наблюдение или да решат определен проблем.

Основните функции на този подход са:

- повишаване познавателните интереси на студентите;
- създаване на положителна мотивация към изучаваната област;
- трайност на знанията;
- развитие на интелектуалните способности на студентите;
- формиране на умения за самообучение и организация;
- повишаване познавателната активност.

Друг подход, който се използва при обучението на студентите може да бъде наречен **дейностен подход** или *учене чрез правене* (Атанов, Г., 2001)

При този подход студентите разработват курсови работи и работят по проекти. Така те прилагат научените знания и умения по дадената област в конкретна практическа разработка. Това им дава възможност сами си определят начините на действие, осигуряващи изпълнението на поставените задачи, свързани с бъдещата им професионална дейност.

В педагогическата практика при обучението на студенти се използва **експериментален подход** или *учене чрез преживяване (опит)* При този подход студентите прилагат знанията и уменията като разсъждават и правят анализи по даден проблем, отсяват полезното и важното, като сами правят открития и опити, който след това ги сравняват с опита на останалите. Така те размишляват над собствения си опит и по този начин развиват нови умения, нови теории при начина си на мислене.

Експерименталния подход формира у студентите както професионалната им компетентност (техните знания и умения), така и личностното им развитие. Ефективното му прилагане в учения процес изисква от студентите определени познания по изучаваните теми и усет за творчество и новаторство.

В обучението на студентите се използва и **ситуационен подход** или *проблемно-ориентирано учене*.

Този подход е концепция на управлението на учебния процес. Студентите се поставят в точно определена ситуация за да бъдат постигнати поставените образователни цели. Основният акцент в обучението са различни ситуации от реалния живот и се осигуряват различни източници на информация, насоки и инструкции към студентите, така че те да овладеят определени знания и умения при решаване на проблеми. Затова обучението, при което се осъществява този подход се нарича проблемно-ориентирано.

Друг подход в обучението на студентите е **системният**. Според М. Андреев „системният подход е важно съвременно методологическо направление в научното познание, което се отнася към общонаучните принципи и процедури за изследване на действителността” (Андреев, М., 1986, с. 75).

Въз основа на системния подход учебния процес може да се разглежда като система, която се състои от взаимосвързани и взаимообусловени елементи. Това всъщност е *активното учене* (начин на усвояване на знания и умения на системно на малки порции). При този вид обучение студентите системно решават малки проблеми, чрез които затвърждават усвоените знания.

Информационния подход също може да се определи като съвременен подход на обучение. Той разкрива информационната същност на процесите и отразяващите ги системи от понятия, тяхната противоречивост и тенденции на развитие. Чрез този подход при изучаването на всеки обект, процес или явление студентите откриват и анализират най-характерните им информационни аспекти, определящи тяхното функциониране и развитие, което всъщност е *учене чрез анализиране*.

Приложението на този подход дава възможност да се проследи всяка цялостност, на основата от общото към конкретното като се разкрива информационната същност.

Екипността като подход също се използва при обучението на студентите или други думи казано *учене чрез сътрудничество*. Този вид учене се основава на разделянето студентите на групи

(екипи). Основните му характеристики са: приемане на обща цел от всеки екип и чувство за индивидуална отговорност, на всички член на групата, което означава, че съзнателно изпълнява своите дейности за постигане на целта. Така всеки член на екипа се стреми да сътрудничи не останалите членове, което води до социализация.

Според Спенсър Кегън (Kegan, S., 1985) този процес на обучение има две цели:

1. *Непосредствена цел*, при която се развиват познавателните способности на учениците по конкретно учебно съдържание на съответната изучавана област.
2. *Социална цел*, която формира определени социални умения при студентите като сътрудничество.

В заключение може да се каже, че приложението на съвременни подходи в обучението на студентите разчупва традиционния учебен процес, като го прави по интересен. По този начин се предизвиква траен интерес към науката, което води до високо квалифицирани кадри, конкуренти на пазара на труда. Съвременни подходи са условие и гаранция за модернизация на образованието.

Литература:

1. Андреев, М., (1986) Интегративни тенденции в обучението. Народна просвета, С.
2. Атанов, Г., (2004) С чего начинать внедрение деятельностного подхода в обучении. Educational Technology & Society 7(2) с. 179-184.
3. Атанов, Г., 2001 Деятельностный подход в обучении. Educational Technology & Society 4 (4) с. 48-55.
4. Георгиева, Ст., (2008) Съвременни принципи и подходи към обучението по история. Научни трудове на Русенския университет. том 47, серия 9.
5. Есипов Б. П. (1967) Основы дидактики. Просвещение, М.
6. Kegan, S., N. J. Hillsdale, (1985) Cooperative Learning.

ПРЕВРЪЩАНЕ НА МЕСТНИТЕ КУЛТУРНИ ПРОЯВИ В РЕСУРС И ПРОДУКТ ЗА ТУРИЗМА

гл.ас. Катя Георгиева, гл.ас. Васил Георгиев,
гл.ас. Върбан Москов

*Университет "Проф.д-р Асен Златаров"- Бургас, Колеж по
туризъм. Бургас 8000, Парк Езеро, стая 105,106
kgeo@abv.bg, vaskomk@abv.bg, baest@abv.bg*

В статията са очертани проблеми свързани със стопанисване на културното наследство, реанимацията на местната култура и опазването на нейната самобитност, чието разрешаване ще спомогне празниците да се превърнат в туристически ресурс. Разкрита е силата на играта като особеност на съвременният етап от развитието на обществото и средство за превръщането местните културни празници от ресурс в туристически продукт.

In the article are outlined problems relevant to the cultural heritage, rehabilitation of the local culture and the protecting of its identity that will help the holidays to be transformed into tourist resources. It is revealed the strength of the game as a peculiarity of the contemporary society development stage and as ways of means for transformation of the local cultural holidays from a resource into a touristic product.

Ключови думи: туристически продукт, културни празници, възтановка на минало и традиции.

Според Томас Фрийдмън, "не можете да изградите едно нововъзникващо общество - а то е толкова необходимо за интегриране с глобализационната система, - ако същевременно унищожавате културните основи, циментиращи обществото ви, които му придават самоувереност и го сплотяват, за да може да си взаимодейства адекватно с останалия свят. Затова моята загриженост за развиващите се страни, които глобализацията помита, стига отвъд ограничените усилия те да останат

живописните места, на които всички можем да се насладим като туристи. Тревожа се, че без околна среда няма устойчива култура, а без устойчива култура няма устойчиво общество, а без устойчиво общество няма устойчива глобализация.”[1]

Той привежда твърдението на издателя на “Форин Афеърс”, Фарийд Закария, че “В дългосрочна перспектива ще бъде илюзия да се смята, че само пазарът и мотивът за печалба може да бъдат достатъчни за защитата на културните и екологичните ценности на една страна.”[2]

Не трябва да се забравя, че значителна част от потребностите, които задоволяваме със закупени от пазара стоки доскоро са били задоволявани чрез участие в културния живот на общността. Ежедневието ни се овладява все по-пълно от пазара.

Туризмът може да има важна роля в създаването на стимули за местните хора да станат добри стопани на своето наследство и да се стремят да запазят характера и традициите на своите села. Но търговските отношения не могат да станат пълноценен заместител на културата и традиционните отношения в общността. Пазарните отношения, преодоляват отчуждението, но поддържат разстоянието между хората. Обратно, културните прояви сближават хората и укрепват интегритета на общността.

Задачата на културните институции е да утвърждават доверието като най-важната форма на социален капитал, а като най-важен капитал е гостоприемството на домакинската общност. Но както за дома, така и за селото, гостопремството е в по-значителна степен израз на културата, отколкото на икономиката. Необходимо е да се разработят програми за развитието на туризма, които да предвиждат механизми и инструменти на ефективна политика за подкрепа на местната култура. “Ако капиталистическата система продължава да поглъща в своята сфера големи части от културната област под формата на превърнати в стока културни продукти, продукция и преживявания, съществува много реален риск самата култура да атрофира до точката, в която повече няма да може да произвежда достатъчно социално доверие и така да поддържа икономиката. Деликатното равновесие между културата и търговията ще бъде разклатено, защото социалният капитал, който се произвежда

изключително от културата, но служи за смазка за търговските операции, ще пресъхне.” [3]

Нужно е да се провежда политика на глобализация, чрез балансиране на глобалното въздействие чрез активизиране защитните сили на местната общност. Едновременно с това живата култура на местната общност трябва да развива способност да общува със света, да възприема влияния, които я обогатяват и я правят по-жизнена и самобитна. Общуването с представителите на други култури трябва да засилва конкурентоспособността на местното културно производство.

За разлика от мъгливите-неясни картини на бъдещето, миналото е било описано от писатели, нарисувано от художници и скицирано от безчет хроникьори. Неговите следи в книгите, музеите, паметта и пейзажа отразяват безброй детайли от това, което ние и нашите по-далечни и по-близки предшественици сме направили и почувствали. И въпреки, че не е по-лесно да се върнем обратно в миналото, отколкото да погледнем напред в бъдещето, пътуванията в страната на миналото нарастват. “Ловци на предци претърсват архивите, за да намерят своите корени; милиони се тълпят пред постройките, забележителни заради своето значение за историята; антиките са погълнали интереса на средната класа; сувенирите заливат потребителските пазари.”[4]

Подобно на другите туристи, тези които посещават миналото създават опасности за обектите на своя интерес. Устойчивото развитие на този вид туризъм изисква ресурсите да бъдат опазени и да се възпроизвеждат. Като действия трябва да се предприемат в следните насоки:

- > инвентаризация и оценка на наследството;
- > откриване и превръщането на останките в експонати, предназначени за туристите;
- > подготовка на територията за пътуване към миналото.

Трябва да се търси взаимозависимост между обекта и начина на маркиране на територията. Импозантните табели с големи надписи могат да затъмнят самите реликви. Маркерите и информацията в тях трябва да усилят усещането за миналото и да го правят разбираемо, но да не отвличат прекалено вниманието от обектите.

Проявите, които са посветени на миналото трябва да се подсилват с представяне на вещевни доказателства за собственост върху наследството. Трудно е да се дават указания за различните начини на показване на наследството, но то трябва се ръководи от изискванията за разбираемост, да е резултат от идентифицирането, да потвърждава историческата значимост и да увеличава привлекателността. Не трябва да се допуска принадлежностите, свързани със самия акт на излагане на паметниците да доминират гледката.

Всеки празник трябва да бъде цялостна проява, органически включваща миналото и настоящето. В зависимост от програмата на празника вероятно ще се наложи преадаптиране на някои елементи, които ще бъдат представени в нова светлина. За да се включат в живата местна култура някои обряди и ритуали ще бъдат радикално преомоделирани. Приспособяването към новите обстоятелства често ги променят до неузнаваемост. От умението да се свързва времето и да се приспособяват традициите към днешни цели ще зависи самобитността на хората и териториите. Без нова употреба интересът и вниманието към наследството скоро ще замре. Адаптивната съвременна употреба често предизвиква противоположни реакции. Понякога новите употреби на стари постройки и предмети могат да изглеждат като светотатство.

При организиране на някои прояви се налага да се съберат на определено място по-голямо количество предмети. Преместването е необходимо, когато се запазват реликви, които иначе ще бъдат изгубени или когато ги изважда от неподходяща за съхранение среда. Понякога концентрацията е единствена възможност елементите на наследството да станат достъпни и значещи. Преместването може да е от полза и за селата, откъдето идват, ако се налага да се освобождава от тях терен, който трябва да се използва за други цели. Ако на новите места, пренесените реликви се срещат с подходяща публика, те могат да превърнат новите си домове в места за поклонение.

Естествено е в туризма голяма роля да имат различни видове имитации. Трябва да се различават копия, имитиращи

съществуващи много ценни или изгубени оригинали, от фалшификати, които претендират, че са оригиналите.

Често се налага да се използват репродукции, които възпроизвеждат добре известни прототипове на други места. Добре направени репродукции ни пренасят във времето и историята става по-близка на хората. Имитациите възпроизвеждат обекти, а възстановките изобразяват персонажи, събития или характерни дейности. Възможно е голямо разнообразие в зависимост от начина на организация. Най-често, участниците в тях могат просто да се забавляват.

Много празници се съпровождат от възстановки, които се опитват да подчертаят и да засилят значението на дадено събитие. Има възстановки, които се опитват да предлагат откровение на истината за нещата. Авторите на сценариите и режисьорите на много възстановки търсят в миналото смисъл и цел, която не намират в настоящето.

Възстановките на събитията са необходимо условие за общественото участие в тях и те могат да събудят, да изкривят и дори да взривят миналото.

Промените в световната икономика извеждат играта на преден план. Тя освобождава човешкото творческо въображение. Културните прояви в повечето случаи са форми на игра. В процеса на играта се развива и утвърждава културата. Чрез играта хората интерпретират живота и света.

Човек се включва в играта доброволно, защото тя е приятна и е забавление. Но трябва да се играе по правилата, за да се получава удоволствие. Играта предполага непосредствено общуване, близост и съпричастност. Тя е споделено забавление и непосредствено задоволява определена потребност. Игрите изразяват своите способности. В миналото игрите са повече свързани с празниците и пространствено и времево са отделени от трудовите дейности.

Според Джереми Рифкин играта в културната икономика става толкова важна, колкото и трудът в промишлената икономика. Играта е форма на комуникация, която обединява хората и за разлика от пасивното развлечение се осъществява като празник или проява на културата. Игрите-възстановки

варираат и се различават по продължителност, цели и очаквани резултати, въпреки че в много от най-масовите случаи, те са свързани пряко или косвено с туризма.

Оживяването на миналото чрез повторението на случки и дейности има голям ефект, който може да е ориентиран към населението (патриотично или националистическо) или към туристите. Пътешествениците в миналото могат без страх да се интересуват от подробностите. Усещането зависи от съотношението на времето (минало и настояще), условията (и преди всичко опасностите за участниците и туристите), наличието на отвратителни и жестоки сцени. Когато много туристи се посрещат от малко артисти възстановката ще загуби убедителност. Участието на туристите в дейностите е важно, но те трябва да са по силите им. В различните селища има разнообразен опит: някои дейности (подковаване на коне, мелене на зърно, производство на стъклени и гърнчарски сувенири) се извършват от наети майстори, а други (обработка на земята с волски въпряг и рало от възпроизвежданата епоха, предене, тъчене, доене, приготвяне на характерни за времето и мястото ястия) се извършват от туристите, които се обличат в носията от представяната епоха и могат да посрещат посетителите, които не могат да останат по-дълго време в миналото. Миналото може да се възстановява и чрез лишаване от постиженията на цивилизацията, но прекалената автентичност може да лиши пътешествениците от удоволствието и да останат неприятни спомени.

Възстановките на сцени от ежедневието са много популярни в Америка. Това внимание към играта дава основание на изследователите (Д. Лоуентал) да казват, че историята там (особено САЩ, където повече от 800 музея на открито редовно представят програми с жива история) е жива, в Британия е затворена в стъклена кутия, а на континента (в Европа): историята е мъртва; красиво балсамирана, но мъртва.

Трябва да се подчертае голямото значение на играта за превръщането на празниците в туристически продукт и е необходимо да се играе много сериозно по възможност от цялата общност. От това следва много сериозно отношение към

сценария, обучението на артистите, режисурата и рекламата.

„Живите картини на възстановките съживяват миналото за много хора, които не четат книгите. По точно те пренасят много места, заедно с хората във въображаемото минало, където се разиграват фантазии, които са неприемливи за съвременния свят. ‘Визуално-вербалната медия ни връща по най-различни начини назад към света на неграмотността. Това, което е важно, е нагледният емоционален призив към чувствата или страховете, а не логическият призив към абстрактно точната мисъл.’”[5]

Не трябва да се мамим, че можем да държим миналото стабилно и отделено. Независимо дали реставрираме, или се отказваме да го правим, ние не можем да не преоформяме миналото. “Забелязали другите пътища към миналото, ние можем да видим нашите собствени връзки с него като не толкова обвързващи и осъдени в крайна сметка да отстъпят на други форми на схващането му... Съзнанието за това как времето ни е свързало с някое място също усилва възприятията ни за него... Решаващо важно за тези перспективи към миналото е оценяването на промяната - промяната не само от миналото до настоящето, но и в начина, по който последователните поколения виждат миналото... Също така може да бъде вдъхновяващо да знаем, че миналото, което сега познаваме е едно наследство, обогатено от нашите собствени действия и очаквания... Портретът на всяко минало отразява и времето на самия художник.” [6]

Погледнато в перспектива е ясно, че само като променяме и допълваме наследството, което опазваме, представяме пред света и ще предаваме на наследниците, ние го правим живо реално и разбираемо. Ние трябва да се съобразяваме с добавеното към нашето наследство не по-малко, отколкото с истината за него. Всяка реликва е завещание не само на нейните създатели, но и на нейните наследници, не само на духа на миналото, но и на перспективата или отношението на настоящето към това минало. Най-добрият начин на съхраняване на наследството е да го усвояваме като го използваме за доброто на наследниците.

Много по-добре е да разбираш, че миналото винаги е било променяно, отколкото да се преструваш, че то винаги е било

същото. За да се освободим от митовете трябва да разберем защо и как се променя миналото. След като сме наясно как днешните обстоятелства определят какво и как ще реконструираме и реставрираме ние разбираме, че всяка история често и неизбежно се ревизира. Да наследяваш, значи и да променяш.

Литература:

1. Фрийдман Т., *Лексус и маслиновото дърво - идеи за глобализацията*, ИДЯ, С., **2001**, с. 361
2. Фрийдман Т., *Лексус и маслиновото дърво*, Дамян Яков, С., **2005**, с. 357
3. Рифкин Дж., *Епохата на достъпна- новата култура на хиперкапитализма, в която целият живот е платено преживяване*, Атика, С., **2001** с. 262
4. Лоуентал Д., *Миналото е чужда страна*, КХ - Етоси, С., **2002**, с. 53
5. Търоу Л., *Бъдещето на капитализма или как днешните икономически и социални сили оформят утрешния свят*, ИВЛ, С., **2000**, с. 129
6. Лоуентал Д., *Миналото е чужда страна*, КХ - Етоси, С., **2002**, с. 579-581

МЕТОДИКА ЗА ПРЕВРЪЩАНЕ НА КУЛТУРНИТЕ ПРАЗНИЦИ В ТУРИСТИЧЕСКИ ПРОДУКТ

гл.ас. Катя Георгиева, гл.ас. Васил Георгиев

Университет "Проф.д-р Асен Златаров"- Бургас, Колеж по туризъм. Бургас 8000, Парк Езеро, стая 105,106
kgeo@abv.bg, vaskomk@abv.bg

Методиката за превръщане на културните празници в туристически продукт има за цел създаване на условия за внедряване на оригинални туристически продукти, съхранение на традициите и стимулиране и подпомагане на населението в малките градове и села в изграждането на местен капацитет за развитие на туризма. Методиката се основава на съвременния маркетингов подход при разработване нови продукти, който се прилага творчески според спецификата на културните празници.

The purpose of the cultural holidays transforming methods is to establish conditions for introducing original touristic products, preserving of the traditions and supporting the small cities and village population in establishing of local capacity for tourism developing. The methods are based on a contemporary marketing approach used for developing new products as it is applied creative approach according to the cultural holiday specificity.

Ключови думи: туристически продукт, културни празници, методика.

България разполага с ценни туристически ресурси, но използва неравностойно туристическия си потенциал. Част от природните ресурси се експлоатират интензивно за целите на масовия рекреативен туризъм до степен, пораждаща заплахата от деградиране и унищожение. В същото време уникални ресурси като фолклор, обичаи, културни празници и събития се оползотворяват само отчасти като елементи на туристическия продукт.

В опит да дадат своя принос за преодоляване на подобни слабости в туристическото предлагане, авторите на настоящата разработка предлагат примерен план за превръщане на културните празници в туристически продукт.

Логиката на процеса по създаване на туристически продукт на основата на културните празници се базира на принципите на съвременния маркетингов подход, приложим във всяка икономическа дейност.

Необходимост от създаване на методиката

Първи мотив - необходимост от създаване на оригинален туристически продукт, адекватен на съвременните тенденции в туризма. *Втори мотив* – възпроизвеждането на български традиции в имитираща среда като шоу от туристическите анимацион-ни програми понижава стойността на автентичното, интерактив-но и образователно преживяване. *Трети* мотив - опасенията, че пренасянето на туристическото преживяване в реална среда може да подкопае устоите на местната култура; затова с методиката се търси баланс между опита за комерсиализация и запазване на традицията в приемлив за създателите и вид. *Четвърти мотив* - липса на опит в комуникацията и предоставянето на туристически развлечения у населението в малките градове и села, което може да намали ценността на празничното събитие толкова, колкото и преекспонирането му като атракция.

Цели, които се поставят с разработването на методика

- *Разнообразие на допълнителните услуги*, оригиналност в развлеченията за активизиране на престоя, уникално преживяване, което не може да се имитира от конкурентите при масовия туризъм;

- *Създаване на оферти за новия тип турист*;

- *Стимулиране и подпомагане* на творчески мислещите създатели на туристически продукти;

- *Създаване на информационен ресурс* за обогатяване на опита в туристическата дейност;

- *Предлагане на средство за съхраняване на българските традиции.*

- *Ангажирне* на хората от малките населени места и помощ в изграждането на *социални умения*, свързани със съхранението на уникалността на общността.

Особености в прилагането на методиката

Спецификата в създаването и прилагането на методиката се определя от:

1. Особенности на туристическия продукт:

Нематериалност - определя особеното значение на начина на неговото представяне, респ. информацията и рекламата за него; *Неподвижност и непо-стоянство* - за да се намали риска от грешки е необходима значителна предварителна подготовка - маркетингова, икономическа, материално-техническа, технологична, психологическа и т.н.; *Комплексност* - определена от характера на туристическата потребност; *Значение на човешкия фактор* – основна и решаваща е ролята и участието на човека в туристическия продукт.

2. Особенности на културните празници като антропогенен туристически ресурс.

Свойствата по които се оценяват туристическите ресурси са: *атрактивност, капацитет, динамичност, пространствен консерватизъм, продължителност на използването им, необходимост от опазване.*

Културните празници са антропогенни ресурси и като такива те имат предимно *познавателен ефект*. За разлика от природните, *нямат самовъзстановителна способност*. Въздействието и използването им се отличава със слабоизразена или *липса на сезонност*. За антропогенните туристически ресурси е характерно *пунктовото разположение*, свързано със *селищния произход* на повечето от тях, което ги прави лесно достъпни. Този вид ресурси по принцип привличат туристи с *по-висока култура и образование*, с по-висока платежоспособност и по-високи изисквания към качеството и разнообразието на предлаганите стоки и услуги.

3. Специфична характеристика на културните празници.

Българските празници са изпълнени с богато идейно, естетическо и нравствено съдържание Някои от общите им характерис-тики са: *обищо веселие* на поколенията; устройване на

общи гоща-вки; колективност и масовост; използване на всякакви средства за *естетическа наслада и непринудени забави* – музика, песни, танци, организирани и свободни игри. Тези особености определят възможността за участие на туристите в общите забавления – на трапезата, в игрите, общуване с местното население.

Сравнително по-голяма устойчивост са проявили тези празници или обряди, които са тясно свързани с религията. При някои от тях (Великден, Йорданов ден, Нестинарски танци) религиозният характер е силно изразен и има опасност при съвместно участие да се засегне религиозното чувство на част от туристите или на местното население.

Други празници съдържат елементи на суеверие, мистицизъм (Еньов ден, кукерски игри), което ги прави оригинални и особено атрактивни за туризма.

ПРОЦЕС НА СЪЗДАВАНЕ НА ТУРИСТИЧЕСКИ ПРОДУКТ НА ОСНОВАТА НА КУЛТУРНИ ПРАЗНИЦИ

I. Проучване на условията.

1. Клиенти на културно-развлекателни туристически услуги. Потребности и мотивация.

Потребностите и мотивите за културни развлечения могат да бъдат първопричина за туристическото пътуване, но могат да възникнат и по време на пътуването, предприето поради други мотиви и интереси. На базата на информация от различни проучвания и специализирани литературни източници определяме следните по-важни сегменти:

А) Пазарни сегменти, обособени от потребностите от културно-развлекателни услуги. Потребностите, които имат отношение към разглежданата тема могат да бъдат подредени в следната последователност: потребност от познание, от разнообразие, от общуване, от творчество.

Б) Пазарни сегменти, обособени по националност.

Туристите от развитите европейски страни, които са най-постоянните посетители на нашите курорти проявяват интерес към мероприятия, позволяващи опознаването на страната. Туристите от Германия, Франция, Великобритания,

скандинавските страни предпочитат български фолклор; мероприятия, свързани с кулинарното изкуство; изучаване на български обичаи, нрави, бит;

В) Пазарни сегменти, обособени от мястото на формиране и целенасочена изява на търсенето на културно-развлекателни услуги. Според този критерий могат да се разграничат два съществено различни подсегмента от клиенти, изискващи различен подход.

Първият подсегмент обединява хора, при които търсенето на разглежданите услуги е изявено целенасочено преди формиране на туристическото пътуване и е в основата на комплектуване и покупка на цялостен специализиран туристически продукт. Те са с богата обща култура, толерантни и уважаващи местните традиции, с интереси в областта на странознанието. При този подсегмент познавателният ефект е с най-голяма значимост в туристическата мотивация.

При втория подсегмент търсенето на културно-развлекателни услуги възниква в туристическото място и се мотивира от желанието за разнообразяване на престоя, преживяване на нещо необичайно и от познавателни интереси. Обикновено са краткотрайни като мероприятия и акцентът е върху преживяването.

Други традиционни признаци, по които може да се прави сегментирането на пазара са: социален статус, професия, възраст, жизнен цикъл на семейството и др.

2. Оценка на празника като туристически ресурс

Спецификата в критичния поглед на празниците е свързана с избора на количествени и качествени показатели като критерии за оценка. Качествените показатели могат да бъдат:

- Атрактивност на събитието: да притежава развлекателна зрелищност; да е типично за страната или района; предимства на местоположението и природна среда.

- Полза, ефект за туристите;

- Да предоставя възможност за активно участие на туристите;

- Да кореспондира със съвременния мироглед, да не засяга религиозните чувства на хората с друга вяра или да компрометира местната общност.

- Устойчивост на традициите и опит в поддържането им.

- Положителни и отрицателни въздействия от привличането на туристи за празника.

Като количествени показатели могат да се използват:

- Поемна способност на мястото и съоръженията;

- Показатели за финансовите ефективи.

3. Материални условия

Материалните условия е необходимо да се разглеждат като: а) място за провеждане на празника; б) оборудване на това място. Най-общите изисквания към мястото за провеждане на са:

- Да бъде атрактивно - да отразява атмосферата на населеното място и на празника, да е подходящо декорирано или да разкрива живописна гледка, да е свързано с известни събития, личности, легенди.

- Да предоставя възможности за общуване, отпих, познание.

- Да бъде функционално – да има добра видимост, да е достатъчно като капацитет, да не се отделят гостите от домакините и да се усеща равенство между тях, да не се извършват шумни дейности в непосредствена близост.

- Транспортна достъпност, състояние на пътищата, тротоарите и др.

За всеки отделен празник необходимото оборудване е специфично (например озвучителна и видеотехника), но задължително условие е да работи безотказно и да е безопасно.

При по-продължителен престой на туристите е необходимо осигуряването на място за пренощуване и изхранване.

4. Човешки ресурси.

Необичайната роля, в която се поставят обикновените хора, непрофесионалисти произтича от особеностите на туристическия продукт. Човекът в случая се явява и елемент на продукта, и производител на продукта

Оценката и подготовката на човешките ресурси трябва да се извърши в две основни направления: подбор на подходящите участници в реализирането на продукта и обучение.

А) Подбор. Главните действащи лица в празниците се реализират като артисти, аниматори, организатори и т.н. Необходимо е да се осъзнае, че ефекта от празника ще се постигне не само с усилията на малка група инициатори, а с ангажирането и съпричастността на цялата общност – от представителите на местната власт до най-малките жители.

Основните слабости, които могат да затруднят успешната реализация на идеята са: липсата на умения за провеждане на развлекателни прояви, неумение за работа с чужденци, липса на организаторски опит. Затова правилно би било да се започне с привличане на хора от определени професии – екскурзоводи, учители, културно-просветни кадри (от читалището например). Общото между тях е натрупания опит в общуването с различни хора. Другата основна група са хората, участващи в самодейни състави, учащи се в художествени гимназии, музикални училища и самородни таланти – певци, музиканти, художници и т.н., занаятчии, „майстори” в готварството, градинарството и др. под.

Съществено значение има вътрешната готовност и социална нагласа да бъде прието присъствието на туристите и населението да се постави в услуга на гостите.

Качествата, които са необходими при предоставянето на развлекателни услуги и по които може да се прави подбор на основните реализатори на проекта за туристически продукт са многобройни като: инициативност, отговорност, адаптивност и др.

Б) Обучение. То няма за цел да преквалифицира хората за нуждите на туризма, но е необходимо, за да създаде правилно отношение към процесите на туристическото развитие. Може да бъде диференцирано в няколко направления, които се определят от необходимостта от най-общи познания, така и от специфични – в зависимост от функциите, с които се ангажират представителите на местното население.

5. Фактори, оказващи влияние върху успеха на проекта.

А) Външни фактори – обществени сили, които не могат да бъдат контролирани от местната общност: политически, икономически, социално-културни, технологични.

Б) Вътрешни фактори – тези, които производителите на туристически услуги могат да управляват и контролират: местната общност като създател на туристическия продукт и нейните ресурси, самия туристически продукт с неговата оригиналност, новаторски подход; целивия пазар; доставчици на стоки и услуги; посредници, като туроператори, журналисти; конкуренти.– степен на организираност, опит в туристическото обслужване, финансови и човешки ресурси;

6. Източници за финансиране

Могат да се търсят главно в следните направления:

- Създадени местни мрежи, участващите общини, специализирани туристически институции и туристически предприятия.

- Местни координационни центрове за разработване на проекти за устойчиво развитие на туристическа дестинации и на туристически продукти.

- Проекти по европейските структурни фондове за опазване на историческото и културно наследство, за насърчаване на местната инициатива и др.

- Средства, получени от комерсализацията на продукта като: дипломи, каталози и справочници, сувенири и др..

- Местни предприемачи, заинтересувани от развитието и поддържането на туристическия продукт.

- Местни данъци и такси, свързани с предлагането на туристически услуги.

- Туроператори и туристически агенции заинтересовани от разнообразяването на туристическия си продукт.

- Задгранични партньори.

II. Създаване на концепция за продукта.

Концепцията е общата идея, схващане за продукта, която намира конкретен израз в компонентите на продукта, описани по-долу. Концепцията следва да се обвърже с целите, които организаторите си поставят и с ефекта, ползите, които искат да постигнат за туристите.

А) *Цели*. Формирането на цели очертава параметрите на бъдещите действия и се обуславя от яснота за желаните резултати в краткосрочен и по-дългосрочен план. За да стимулира развитието всяка една цел трябва да отстранява съществуващи недостатъци, да бъде добре разбрана от участниците в процеса на производство на туристически услуги, да бъде количествено измерима.

При оползотворяване на потенциала на културните празници във вид на туристически продукт целите могат да бъдат разнообразни: съхранение на традициите; привличане на туристи със специални интереси; повишаване на имиджа на населеното място; реализиране на икономически ползи и др.

Б) *Ефект*. Той определя акцентите в програмата за проявата и методите за въздействие върху потребителите. Очакваният ефект може да се свърже с: подобряване на настроението, висок градус на преживяването, познавателен ефект, повишаване на имиджа на страната, предизвикване на възхищение от уникалността на традициите, възможност за творческа изява на туристите и т.н.

III. Планиране на културната проява.

1. *Сценарий*. Той е основният инструмент за постигане на добри резултати и се състои в методически указания за протичане на проявата. Опорни точки на сценария са: темата; разпределение на роли, действащи лица, брой участници; декори – костюми, музикално оформление, осветление, оборудване.

2. *Брой участници* в проявата - местното население, неговите гости и туристите. Броят има значение за осигуряване на мястото, капацитет на залата (ако е на закрито), транспортни средства, места за паркиране.

3. *Участие и атрактивност*. Тук се уточнява в кои моменти от проявата туристите и гостите ще бъдат привлечени за участие, с какво и как ще бъде мотивирано това участие. Абсолютно погрешно би било да се ограничи идеята до пасивното присъствие на туристите като зрители на събитието.

4. *Време* - час на провеждане; продължителност; време за подготовка.

5. Място. То е неотделим елемент от съдържанието на събитието и има функционално значение. Мястото определя в голяма степен атрактивността на мероприятиято.

6. Подготовка за провеждане на проявата. Целесъобразно е да се състави план за подготовката, в който да бъде указано в какви срокове, кой и какво трябва да свърши.

7.Алтернативи. Доброто планиране предполага предвиждане на рисковете от възникване на проблеми при реализирането на проявата и реакцията като резервен вариант.

8.Обратна връзка. За постигане на траен успех в прилагането на културните празници като туристически продукт е необходимо непрекъснато да се събира информация за мнението на туристите. Това може да става и в неформални разговори с тях, и чрез анкети. Препоръчително е анкетите да се изготвят от специалисти, за да се гарантира правилен подбор на въпросите и постигането на целта на проучването.

IV. Управление на продажбите и рекламата.

Основната задача пред управление на продажбите и рекламата е да се продава туристическия продукт в нужното количество в съответствие с изискванията за качество в съгласувано време и място по цена, гарантираща печалба. При така поставената задача основните направления са: изучаване на пазара, вземане на решение по ранжиране на продукта и неговото оформление, вземане на решение за цената, избор на оптимални методи и форми на продажба и реклама.

V. Анализ на мероприятиято - да се разкрият силните и слабите страни в провеждането на проявата, идентифициране на критичните точки и най-важното – възможностите за подобрения.

VI. Устойчивост на продукта.

Устойчивостта при разработване на туристически продукти на база културни прояви е резултативна величина от проявлението на потенциални рискове и мерки и тяхното намаляване или неутрализиране. Широкият обхват и разнообразие от дейности, предполага и разнообразие от рискове – финансови, организационни, социални и др. Основните рискове за устойчивостта на продукта могат да са главно в две направления:

- Рискове, свързани с финансовата устойчивост - неправилно разпределение на средствата между различните дейности, недостатъчна практика при водене на финансово-счетоводна отчетност, недостатъчен местен капацитет за привличане и съхранение на финансовите средства.

- Рискове, свързани с организационната устойчивост на продукта - липса на координационни центрове по села и общини, липса или недостатъчен местен капацитет за реализиране и управление на продукта, различни комуникационни бариери и ограничители между участниците в реализацията на продукта и др.

Литература:

1. Кокинов, А. и др., *Модел за анимационен туристически продукт на черноморски курорт*, Институт по туризъм „Ал. Константинов”, Бургас, **1993** г.
2. Кръстева, В. и др., *Туристическа анимация*, Университет „Проф. д-р Ас. Златаров”, Бургас, 2006 г.
3. Милева, С., *Рекреация чрез специализиран туризъм*, Avangard Prima, София, **2004** г.
4. Райън, Кр., *Възстановителен туризъм*, Отворено общество, София, **1996** г.
5. Ракаджийска, С. и др., *Маркетинг в туризма*, УИ Икономически университет, Варна, **1993** г.

ГОДИШНИК
НА ШУМЕНСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ
„ЕПИСКОП КОНСТАНТИН ПРЕСЛАВСКИ”
Т.ХХ В 5
ПРИРОДНИ НАУКИ
МЕТОДИКА

Формат 16/60/84
ISSN 1311-834X
Тираж 60

Университетско издателство
Епископ Константин Преславски